

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ
DIVADELNÍ FAKULTA

Dramatická umění
Scénická tvorba a teorie scénické tvorby

DISERTAČNÍ PRÁCE

MĚSTO A (JEHO) DIVADLO

příběh královéhradeckého divadelního pahorku: od Elišky Rejčky
k Annie Girardot, k novodobým tradicím městských Dionýsií

Mgr. Alexandr Gregar

Vedoucí práce:

prof. PhDr. Július Gajdoš PhD.

Oponenti práce:

prof. PhDr. Jan Císař, CSc.
prof. PhDr. Jan Hyvnar, CSc.
prof. PhDr. Vladimír Just, CSc.

Datum obhajoby:

23. listopadu 2012

Přidělovaný akademický titul: PhD.

Praha 2012

ACADEMY OF PERFORMING ART IN PRAGUE
THEATER FACULTY

Scenic production and theory of scenic production

CITY AND (ITS) THEATRE

Alexandr Gregar

DISERTATION THESIS

Supervisor:

prof. PhDr. Július Gajdoš PhD.

Prague 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci na téma Město a (jeho) divadlo vypracoval samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Hradec Králové, dne 12. 10. 2012

Podpis:

Upozornění

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

Evidenční list

Uživatel stvrzuje svým podpisem, že tuto práci použil pouze ke studijním účelům a prohlašuje, že jí vždy řádně uvede mezi použitými prameny

<i>jméno</i>	<i>instituce</i>	<i>datum</i>	<i>podpis</i>

Abstrakt

Projekt doktorské práce „Město a (jeho) divadlo“ je pokusem zmapovat souvislosti mezi rozvojem města Hradce Králové a rozvojem divadla a divadelních činností na jeho území. V České republice je Hradec Králové v současné době - z hlediska vnímání divadelních aktivit - známý především novodobou tradicí mezinárodních divadelních festivalů, které mají podobu svátků, jakýchsi městských dionýsií, poutajících na sebe větší či menší pozornost divadelníků, umělců i kritiků, ale především místní společnosti. Ta právě tvoří, na rozdíl od jiných podobných akcí v České republice, zásadní objem návštěvníků tohoto festivalu (až 70 000 v deseti dnech), což lze považovat za mimořádný fenomén.

Projekt si klade za cíl pojmenovat městotvorný aspekt divadla, a to především z hlediska jeho postavení ve veřejném prostoru – proto také připomíná koncepční hledání místa pro divadelní budovu, zahrnující řadu námětů takových míst z hlediska reprezentačního, architektonického, sociálního i demografického. I důvody, proč se bez ohledu na růst města s cca pěti tisíci obyvateli v době postavení měšťanského divadla (1885) obloukem po roce 1990 vrátilo řadou rekonstrukcí k původnímu objektu, tedy v době, kdy je metropolí téměř stotisícovou.

Práce na základě rešerše dobových pramenů, především novinových a tiskových zpráv, nabízí mozaiku informací o vývoji tohoto festivalu. Zabývá se jeho kvalitativními a kvantitativními proměnami, vedle hlavního programu i zrodem a vývojem tzv. Open Air Programu, představuje povahu názorů kritiků i laické ohlasy. Zabývá se také mnohokrát zpochybňovaným užíváním přívlastku „Český Avignon“, který je spojován s královéhradeckým festivalem a pokouší se ho zařadit a specifikovat z hlediska obsahu i charakteru akce. V samostatných kapitolách jsou zpracovány některé manažerské otázky festivalu a práci doplňují soupisy inscenací uvedených v hlavním programu i v Open Air Programu v letech 1995-2009.

Abstract

PhD thesis project "City and (its) Theatre" is an attempt to map the relation between the development of Hradec Králové and the development of theatre activities on its territory. In the Czech Republic (in terms of the theatrical activities) Hradec Králové is widely known for the modern tradition of international theatre festivals. These festivals take the form of celebrations, a kind of City Dionysia drawing greater or lesser attention of artists, critics, but first of all huge attention of local society. Citizens of Hradec Králové constitute the main part of audiences (up to 70 000 in ten days) of the festival – unlike other similar events in the Czech Republic – which can be considered an extraordinary phenomenon.

The project aims to identify town-development aspect of the theatre, especially in terms of its position in the public domain. Therefore also reminds conceptual search for the space for the new theatre building, covering a range of such sites in terms of representational, architectural, social and demographic aspects.

This thesis offers a mosaic of information about the development of this festival based on historical documents, especially printed news and press releases. It monitors fulfilment of the vision of the great theatre celebration deals with its qualitative and quantitative changes not only of the main program but also of the Open Air Programme. It also deals with doubted adjective "Czech Avignon", which is associated with the festival in Hradec Králové and attempts to classify and specify it in terms of content and character of the event.

Some management issues of the festival are dealt with in separate chapters, and the thesis is accompanied with complete list of productions of the main program and the Open Air Programme in the period 1995-2009.

Obsah

	Úvod	7
I. ČÁST/	Z HISTORIE KRÁLOVÉHRADECKÉHO DIVADELNÍHO ŽIVOTA	
	Počátky královéhradecké městské společnosti	10
	Středověké scénované události, slavnosti na hradě českých královen	13
	Jezuitské divadlo	19
	Klicperův Hradec Králové	27
	Kočovné společnosti, spolkové divadlo	33
	Od Krajského oblastního divadla ke Klicperovu divadlu	43
	Historie královéhradeckého loutkového divadla a fenomén Drak	49
II. ČÁST/	DIVADLO V MĚSTSKÉM (VEŘEJNÉM) PROSTORU	
	Hledání místa pro divadlo	54
	Proměny divadla, proměny města	73
	Divadlo a jeho divák (Klicperovo divadlo po r. 1990)	76
III. ČÁST/	DIVADELNÍ UDÁLOSTI	
	Divadelní festival jako svátek, event	81
	Festivalové město (královéhradecké eventy)	87
IV. ČÁST/	DIVADELNÍ SVÁTKY NA HRADECKÉM DIVADELNÍM PAHORKU	
	Zrod festivalu Divadlo evropských regionů 1995-2009	93
	Divadlem evropských regionů rok po roce/První pětiletka	97
	Divadlem evropských regionů rok po roce/Hledání hvězd	129
	Divadlem evropských regionů rok po roce/Léta dozrávání	157
	Doplňkový program Regionů 1995-1999	187
	Open Air Program jako specifická součást divadelního festivalu	192
	Nové městské Dionýsie	219
	Poznámka k marketingu festivalu	229
	Prameny a literatura	237
	Přílohy	
	Soupis inscenací hlavního programu DER 1995-2009	239
	Soupis inscenací OAP 2000-2009	256
	Soupis článků z denního a odborného tisku	271
	Soupis sponzorů festivalu 1999-2009	287
	Fotodokumentace	288

Úvod

„Skutečnost vždy poznáváme tak, že jsme vpleteni do jistého rastru, který vede náš pohled; předchůdná artikulace světa je pro vědění právě tak nutná, jako je naše tělesnost předpokladem toho, že vnímáme prostorové vztahy, a jako nám pouze naše smrtelnost otevírá čas.“

Jacques Derrida¹

■ Od „nepaměti“ je divadlo spojeno s prostorem, neexistuje mimo prostor (a čas), vždy je něčím vymezeno, někde a nějak se odehrává. Prostor divadla je tedy součástí proměn lidského, občanského směřování a konání, kulturního a intelektuálního pohybu, morálky... Soustředíme-li se na konkrétní místo, kde se usadil člověk a chceme-li je obsáhnout v jeho historických vývojových etapách, pak nemůžeme zůstat jen u prostorových změn souvisejících s budováním či ničením. Místo není pouze poloha nějakým způsobem orientovaná a vymezená. Norský historik a teoretik architektury Norberg-Schulz o místě říká, že *„...míníme (prostorem) něco víc než abstraktní polohu. Máme jím na mysli totalitu, kterou utoářejí konkrétní věci, jež mají hmotnou substanci. Tvar, texturu, barvu. Tyto věci společně určují ‘charakter prostředí’, jenž je podstatou místa. Obecně řečeno, místo je dáno jakožto určitý charakter či ‘atmosféra’.“*²

¹ Derrida, Jacques: Texty k dekonstrukci, Archa Bratislava 1993, str.12

² Norberg-Schulz, Christian: Genius loci. Krajina, místo architektura, Dokořán, Praha 2010, str. 6-7

Příčina rozvoje i úpadku zahrnuje vždy složitý mechanismus a souvisí rovněž s politikou a ekonomikou, které určují strukturu sídla. Tak lze charakterizovat úlohu města v lidských dějinách, formování prostoru v souvislosti s civilizačním vývojem – s rozkvětem nebo úpadkem měst, řeckými počínaje. Sídlu bylo vždy určitým středem lidského dění, místem spojeným s konkrétním vnímáním světa, tedy, jak tvrdí Eliade: *„Stvoření světa se stává pravzorem každého lidského tvůrčího gesta, ať už se týká čehokoliv; viděli jsme, že usadit se na nějakém území znamená opakovat kosmogonii. Poté, co jsme zdůraznili kosmogonickou... hodnotu středu, chápeme lépe, proč každé lidské obydlí opakuje stvoření světa od středu („pupku“). Vesnice je budována na nějaké křižovatce po vzoru universa... uprostřed vesnice zůstává často prázdné prostranství; zde bude zbudován kulturní dům, jehož střecha symbolicky znázorňuje nebe... V nejrozličnějších kulturních kontextech nacházíme vždy totéž kosmologické schéma a týž rituální scénář: usadit se na určitém území znamená totéž, co založit svět.. Náboženský člověk touží po životě ve „středu světa“, jinými slovy: ve skutečnosti.“³*

Město jako urbanizovaný prostor je obklopené krajinou, zaplněné lidmi a budovami coby promyšlený a spontánní výsledek tvořivosti generací. Je samo o sobě jakousi 'osobitou krajinou' postupně kultivovanou, dokonce mnohovrstevnou. Dokazují to např. i poslední archeologické nálezy v prostoru královéhradeckého historického centra, dokonce nálezy při nedávné rekonstrukci Klicperova divadla. V jeho podloží se našlo několik vrstev podle nichž lze popsat konkrétní etapy historie města.⁴

V disertační práci se pokusím nastínit proměny jednoho z českých měst, Hradce Králové, v souvislosti s jeho mimořádnou divadelní tradicí. Projekt „Město a (jeho) divadlo“ je jistým mapováním rozvoje města a rozvoje divadelních činností či scénických (scénovaných) událostí na jeho území.

³ Mircea Eliade: Posvátné a profánní, kap. Obec-kosmos, OIKOYMENH Praha, 2008. str. 34- 39

⁴ Čeští archeologové např. odkrývají v Iráckém Irbílu Kulaté návrší, které se tyčí třicet metrů nad ulicemi v centru města a je archeology označováno za světový unikát. „Už tisíce let tu nepřetržitě žijí lidé. Náhorní sídliště, obývané sedm tisíc let po sobě sedmi různými civilizacemi, je totiž jednou z posledních neprozkoumaných archeologických lokalit na světě. Žili tu Asyřané, Peršané, Sumerové, Řekové i Osmané. Umělá 'hora' vznikla tak, že jednotlivé kultury vršily svá obydlí na troskách předchozích... Nejhlubší vrstva je stará sedm tisíc let.“ (Lucie Beranová: Hospodářské noviny, 1.8.2007)

Divadlo v Hradci Králové lze zaznamenat také již „od nepaměti“ – hypoteticky bylo součástí dějin města již od jeho středověkých počátků. Ovlivňovalo jeho společenský pohyb v době pobělohorské a především v období pozdější (českoněmecké) osvícenské, resp. obrozenské etapy. Stálý vliv na zdejší městskou populaci lze zaznamenat po celou druhou polovinu 19. století i v období převratného růstu města od začátku 20. st. až ke zrodu profesionální scény. Z hlediska jeho současných divadelních aktivit je v České republice známé mj. novodobou tradicí mezinárodních divadelních festivalů, které jsou pořadatelé (i veřejnost) programově i proklamativně označovány jako „divadelní“ svátky – tedy, pokud mohu v rámci tohoto pojmu spekulovat - jsou jistými novodobými „městskými dionýsiemi“.

Již téměř dvě desetiletí poutají na sebe královéhradecké festivaly (větší či menší) pozornost divadelních umělců i kritiků. Ale především se staly významným městotvorným prvkem, ovlivňujícím místní kulturu, místní společnost. Na rozdíl od jiných podobných akcí v České republice tvoří podstatnou část návštěvníků tohoto festivalu (v průměru cca 50 - 60 000 v deseti dnech) místní publikum, což lze považovat za mimořádný fenomén. Hledání příčin tohoto fenoménu má řadu historických, sociálních i ekonomických souvislostí, kterých se pokusím dotknout.

Než se dostanu ke královéhradeckému festivalovému fenoménu (protože nejen divadelní festival ovlivnil královéhradecký veřejný prostor), bude vhodné se alespoň stručně soustředit na historii divadelních činností a aktivit v tomto městě, které, na rozdíl od jiných center, měly výrazný vliv na jeho proměny a rozvoj společnosti.

I. ČÁST/ Z HISTORIE KRÁLOVÉHRADECKÉHO DIVADELNÍHO ŽIVOTA

■ Počátky královéhradecké městské společnosti

Česká města začala vznikat cca ve druhém desetiletí 13. století a Hradec (nad Labem, později Králové) byl jedním z nich. Jeho urbanizace je doložena na přelomu 13. a 14. století, ale jeho sociální, ekonomický a politický život lze odhadovat již ve století jedenáctém. Nepříliš rozsáhlý kus krajiny, v podstatě pouze ostroh (pahorek) nad soutokem Labe a Orlice, byl osídlen již dávno v minulosti Keltskými Boji. Václav Vladivoj Tomek, významný český historik 19. st. a královéhradecký rodák (1818-1905) píše o původu města: *„A tu přišedše také do té rozsáhlé planiny Čechové, v níž ‘Orlici Labe pije’, uzřeli tu chlumec anebo pahrb nevysoký, ze kterého daleko zírati bylo nad tmavým lesem až k nebesažným sněžinám v horách krkonošských. Usadivše pak se v okolí, na pahrbu vystavěli chatrnou hlídku, z jakéby jen možno bylo časně zpozorovat nebezpečenství, pokud nepřekvapí. Ohraženou pak hlídku jmenovali starým jazykem svým Grádek. Na něm potom mocně vůkolím vládl udatný muž jménem Dobroslav... Později ale, zvláště když se křesťanství do města dostalo, vzrůstal život pod chlumcem Dobroslavovým; tu nad řekami, ještě v rozličná ramena rozdělenými, povstávaly nové mlejny, nové dvory a statky, a to všecko se nazývalo: město Gradec neb Hradec.“*⁵

Tomek také uvádí údaje o nejranějším růstu města, o jeho světském spravování púkrabím, sídlícím na (královském) hradě, postaveném na nejvyšším místě ostrohu. Zmiňuje i správu duchovní - klášter cisterciáků, původně benediktinský, který vznikl na předměstí (dnešní Farářství) již roku 1157. Na předměstí se usadili dominikáni s kostelem Matky Boží, naproti nim jeptišky řádu sv. Dominika s kostelem sv. Jiří, poblíž hradu založili klášter minoritů (kostel sv. Jana Křtitele) a pod minoritským klášterem byl před rokem 1251 založen „nejmocnější“ klášter, komenda Řádu německých rytířů. Žádný z objektů se do současnosti nedochoval, zanikly převážně za husitských válek.⁶

⁵ Tomek, Václav Vladivoj: Z dějin Hradce Králové, Staré příběhy města Hradec Králové (1837), Balustráda Hradec Králové, 1997, str. 19

⁶ tamtéž, str. 20

Tato skutečnost svědčí o významnosti místa, které se od počátku formovalo jako suverénní městská společnost velmi rozmanitého společenského života, čerpající svou sílu ze soužití měšťanského a církevního živlu. Navíc, podle Tomka, město „neměloť pána nad sebou mimo samého krále českého, z čehož také pocházel rychlý růst jeho“.⁷

Jako městské osídlení je Hradec Králové doložen až roku 1225, z něhož pochází první listinná zpráva o existenci Hradce nad Labem: Přemysl Otakar I. se o městě (jako městské komunitě, jedné z nejstarších v Čechách), zmiňuje v listině datované právě v Hradci, „jíž daroval nové obci jisté pozemky či osadu Vesce“⁸. Tehdejší město se rozkládalo nejen v dodnes charakteristickém centru, sevřeném oním vyvýšeným pahorkem nad soutokem řek, ale i v rozsáhlém systému podměstí, dokonce snad na cca 15 ostrovech v meandrech Labe a Orlice, spojených ve středověku 18 mosty...

Hradec Králové byl později, jako věnné a sídelní město českých královen, považován ve 14. století za největší město po Praze - také pro svou rozlohu, počet obyvatel i velikost majetku. Centrum města, především díky opevňování ostrohu nad soutokem, se stále více uzavíralo do městské aglomerace kolem ústřední dominanty, kostela sv. Ducha.

V prvních etapách městského rozvoje měl Hradec Králové poměrně mimořádné postavení i v rámci ostatních českých měst, nebyl totiž poddaným městem, ale existoval jako město svobodné, řízené obcí (konšely). I z toho důvodu se brzo projevilo jako město bohaté: „Toho času náramně kvetl všelikým průmyslem i obchodem. Věšeho druhu řemeslníci provozovali zde práci svou, valných příležitostí užívající, a s městy slezskými výnosný obchod vedli. Z toho pocházelo veliké bohatství měšťanům hradeckým... Městská rada byla daleko vážena i mezi pány a rytíři okolními.“⁹ Z Tomkova údaje je patrný významný podíl církevní vlády (charakterizuje ji i to, že arciknězi hradeckému bylo podřízeno sedm děkanů a 243 farářů).¹⁰

⁷ tamtéž, str. 20

⁸ Jaromír Mikulka: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, I./1. str. 23

⁹ Tomek, Václav Vladivoj: Z dějin Hradce Králové, Staré příběhy města Hradce Králové (1837), Balustráda Hradec Králové, 1997, str. 21

¹⁰ tamtéž

Hradec Králové se brzo rozrostl na poměrně velkou městskou společnost. Významný historik města, Jaromír Mikulka (1923-2009), uvádí k období 14. století dokonce 4 – 5 tisíc obyvatel¹¹, ale o složení obyvatelstva z doby předhusitské není mnoho zpráv; nástin této problematiky nabízí Mikulka ve svých *Dějínách Hradce Králové I./1.*. V kapitole *Správa města – obyvatelstvo* uvádí, že první měšťané, cizí kolonisté, tvořili ve městě menšinu k původnímu obyvatelstvu, ale proloupli se s ním jako obchodníci a řemeslníci. S nimi vznikl hradecký patriciát, druhou vrstvu tvořili řemeslníci, především řezníci, pekaři, soukeníci, rybáři, mlynáři, sladovníci, ševci, tkalci ad., kteří pracovali pro potřebu trhu ve městě a okolí. Na centrálním náměstí tvořily jejich krámy souvislé řady, což rovněž svědčí o velikosti a společenských vazbách ve městě. Mikulka uvádí, že český živel měl v Hradci Králové kolem roku 1390 ve svých rukou většinu cechovních řemesel. Ale silným byl i živel cizí, především německý – „*obě národnosti žily vedle sebe v městě a na předměstích celkem ve shodě*“ a dodává, že nejsou zprávy o nějakých konfliktech z předhusitské doby.¹²

Přirozeným centrem města, kam se u příležitosti trhů, svátků, slavností apod. shromažďovalo obyvatelstvo i z širokého okolí bylo samozřejmě náměstí (dnes Velké náměstí). Dodnes si zachovalo svůj půdorys a rámeček, byť za staletí prošlo řadou proměn a přestaveb, především po živelních pohromách či válečných škodách, kdy vyrůstalo znovu z popelky. Společenský život města však měl místo i na dalších „veřejných prostranstvích“, především před kláštery a kostely.

Významné společenské a samozřejmě politické postavení Hradce Králové ve středověku bylo navíc potvrzeno statutem věnného města, kterým ho získala „*k výživě své, aby z něho příjmy brala a jim vládla*“¹³ Eliška Rejčka, královna vdova, po smrti druhého manžela Rudolfa Habsburského.

¹¹ Mikulka, Jaromír“ *Dějiny Hradce Králové I./1*, Nadace Historica Hradec Králové, 1996, str. 58

¹² Tamtéž, str. 62

¹³ Tomek, Václav Vladivoj: *Z dějin Hradce Králové, Staré příběhy města Hradec Králové (1837)*, Balustráda Hradec Králové, 1997, str. 21

Obr. 1/ Středověký Hradec Králové s řadou klášterů a kostelů v okolí; foto modelu města z Muzea východních Čech (2010)

■ Středověké scénované události, slavnosti na hradě českých královen

Mikulka uvádí, že po udělení privilegií Přemyslem Otakarem I. se hradečtí měšťané řídili městským, severoněmeckým právem. Pro panovníka se toto největší město v celém okruhu východních Čech stalo vzorem pro kolonizační akce. Důkazy o velikosti města a počtu obyvatel vyplývají např. i ze zpráv o založení kláštera minoritů (již kolem r. 1238), který byl vybudován poblíž hradu na severní straně královéhradeckého pahorku (v r. 1241 se tu např. zdržoval i král Václav I.). Jak jsem již uvedl o něco později se v západním podměstí usadili dominikáni, přibližně v prostoru, kde dnes stojí Muzeum východních Čech, v centru pro ně již nebylo vhodné místo. Oba řády „*vyhledávaly pro svou činnost rušné městské prostředí*“, píše Mikulka. V Hradci se pak usídlily další řády a z roku 1271 pochází i první zmínka o hradecké farní škol (Mikulka připomíná, že na zdejší faře v r. 1267 byl ubytován biskup Bruno, který se v Hradci zdržoval s králem Přemyslem Otakarem II.)...

Město tedy muselo mít určitou úroveň, aby mohlo uspokojit nároky takových osobností¹⁴. V Dějinách Hradce Králové Mikulka také např. píše, že za králem Václavem IV., který v Hradci Králové krátkodobě pobýval, přijel na počátku roku 1402 jeho bratr Zikmund - došlo tehdy k jakémusi rodinnému sjezdu Lucemburků, pořádanému v rámci příprav Václavovy korunovační cesty do Říma. Ve městě se z toho důvodu shromáždila celá plejáda šlechticů a církevních hodnostářů včetně jejich početných doprovodů. A Hradec byl vybrán proto, že „*nepochybně musel odpovídat nárokům vznešených panovníků*“¹⁵, což samozřejmě předpokládalo určitý komfort k využití (sebe)prezentačních příležitostí a vítanou účast na nejrůznějších zábavách, kde samozřejmě nescházelo ani vystupování kejklířů.

Mikulka ve své interpretaci doby předhusitské zmiňuje určitý druh společenského života města, jež se neobešel bez nejrůznějších, i divadelních kratochvílí: „*Pravidelné oživení každodenního rytmu města přinášely vedle rušných výročních trhů i příjezdy okolní šlechty, shromažďující se k jednáním krajské cúdy. Samo město sloužilo ovšem též jako ponuré jeviště pro vykonávání hrdelních a jiných soudních výroků. Veselejší charakter mělo zato povinné „ležení“ urozených dlužníků, které leckdy nabylo ráz bujného besedování.*“¹⁶

Hradec Králové byl lákavým místem pro celé široké okolí. V době trhů, i několikadenních, se sem sjížděli výrobci a kupci, na koňské trhy dokonce i z ciziny. Město bylo na příhodné trase mezi Vratislaví, Prahou a Norimberkem. Po této obchodní cestě „*...byli k východu k nám mj. ve velkém počtu hnáni jateční volí, voženy kůže, vosk, konopí, také slanečci, a v opačném směru zas drobné spotřební zboží, zejména pověstný norimberský šmejd*...“¹⁷.

Skvělé postavení nabylo město příchodem královny Elišky Rejčky (1288 – 1335), vdovy po Václavu II. Rejčka, která získala Hradec Králové jako věno spolu s dalšími východočeskými městy, Chrudimí a Vysokým Mýtem. Do Hradce nad Labem přesídlila v r. 1308, po smrti svého druhého manžela,

¹⁴ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, I./1. str. 23-25

¹⁵ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, I./1. str. 40

¹⁶ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, I./1. str. 81)

¹⁷ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, I./1. str. 175

Rudolfa Habsburského (připsal jí i další věnná města, Poličku a Jaroměř¹⁸) - aby tu vedla „*skočlý dvůr, který leskem leckdy zastíňoval Prahu*“¹⁹. Eliška, nazývaná „*hradeckou královnou*“, bydlela na někdejší hradě, který neobyčejně zvelebovala.²⁰ Krátce po svém příjezdu do Hradce Králové iniciovala přestavbu původního farního kostela na monumentální kostel sv. Ducha²¹, budoucí katedrálu²². I touto iniciativou se Eliška Rejčka vymezovala proti Praze (přestavba baziliky na pozdější katedrální kostel sv. Víta se v Praze začala až r. 1344). Stavbu hradeckého chrámu sledovala Eliška Rejčka se zájmem po celý život, byť se jejího dokončení nedočkala...

Královna dovedla využít hradecký dvůr k řadě slavností a dalších inscenovaných událostí. Zprávy o tom našel Mikulka ve staročeském skládání „*o neslýchaném sídu*“ v Hradci Králové roku 1315, kde se popisuje rytířské klání Rudolticů a Věnkoviců²³. Připomíná je i historička Božena Kopiczková (1939), která navíc uvádí, že „*Aristokratický dvůr královny Alžběty (Elišky) působil bezpochyby oslnivěji než pražský a byl také společensky přitažlivější. Zvláště dvůr v Hradci (Králové) zaplňující prostory hradu, nepostrádal žádný z proků dvorské reprezentace. Patřily k ní ze strany Piastovny jemné mravy, chování a ušlechtilá zábava, kterou přinášela hudba, literární život a společenské zábavy včetně nejrůznějších her. Na druhé straně byl nejspíše už od r. 1315 ozdobou dvorského života*

¹⁸ Později do „souboru“ věnných měst přibyl i Mělník. Dvůr Králové nad Labem, Trutnov a Nový Bydžov. Za svou rezidenci si královéhradecký hrad vybrala i Alžběta (Eliška) Pomořanská (1347- 1393) , manželka Karla IV., česká královna a římská císařovna (v r. 1368 ji v Římě korunoval osobně papež Urban V.). Dokonce do města po smrti manžela Karla IV. (1378) o něco později přesídlila (1389), byť je její vztah k městu připomínán již za života Karla IV. (1374). Také Eliška Pomořanská si v Hradci Králové vydržovala „*malý dvůr a snažila se zachovávat honosný styl a zdůrazňovat výjimečné postavení korunované císařovny*“. Později se však ve městě stala neoblíbenou především pro vypisování mimořádných daní a vyžadování půjček z městské kasy, čímž město zadlužovala, přestože mu zajistila i některé výhody, např. svobodný trh masem; dalšími vzpomínanými „hradeckými královnami“ byly Žofie Bavorská (1376-1425), Barbora Celská (kol. r. 1390 – 1451), Johana z Rožmitálů (1430 - 1475) a konečně Marie Španělská (1528 – 1603), ty ale na hradeckém hradě příliš nepobývaly, také proto, že od husitských válek byl hrad v troskách. Statut královských věnných měst zanikl formálně až v roce 1918.

¹⁹ Jaromír Mikulka: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, I./1. str. 28

²⁰ Dnes z něho, kromě rytířské síně v areálu barokního komplexu někdejšího jezuitského semináře, v současné době Městské hudební síně, nezbylo nic, hrad byl nejprve poškozen řadou požárů na začátku 15. století a pak zcela zničen v době husitských válek.

²¹ V publikaci Chrám sv. Ducha v životě města a proměnách času (Němeček, Jiří; Hrubý, Vladimír a kol., Garamon Hradec Králové, 2008) se na str. 30 uvádí, že se v historické literatuře postupně prosadil názor, jenž s královnou- vdovou spojil fundaci chrámu v r. 1307, přestože historik K. J. Bienenberg uvádí datum založení kostela Sv. Ducha už k roku 1302. Dále se tu píše, že „Dvůr královny Elišky Rejčky se v Hradci Králové usídlil v roce 1308. Její pobyt poznamenal život města pořádáním slavností...“.

²² Byl na ní povýšen bulou papeže Alexandra VII. v listopadu 1664

²³ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, I./1. str. 31

‘hradecké královny’ rytířský Jindřich z Lipé. Erotický náboj jejich vztahu, kterým elektrizovala tato dvojice své dvorské prostředí, byl umocňován v atmosféře turnajů, které byly součástí jejich dvorské zábavy a s ní spojených slavností...“²⁴

Hradci Králové se v době Elišky Rejčky dostalo politicky i kulturně významného postavení - královninu ctižádost, vytvořit z něj metropoli po Praze v Čechách nejvýznamnější, potvrzují mj. i výše uvedené ambice postavit v Hradci monumentální kostel. Slavnosti, které pobyt Elišky Rejčky provázely, popisuje formou literární fikce spisovatel Václav Horyna (1906-1997)²⁵ v románových skicách *Lásky českých královen*: v kapitole *Dvůr vpravdě královský* píše o příjezdu Elišky Rejčky do města: *„Až se Hradec vyšvihne na první místo po Praze, odváží se královna uspořádat rytířské hry a turnaje ... Jedni muzicíři zamávali na odchod a druzí stojí před městskou fortanou. Zahudou Její Královské milosti i celé rezidenci, pištci flétničky pod paží, skřipky přes záda, bubeník jim muziku utvrdí... Eliščin hrad se rozezpíval na celé kolo. Bujné veselí se brzo překulilo i na rynek, jedlo se, pilo a zpívalo, písničky milostné i plytké, tančilo se dlouho do noci za plápolavých pochodní. ‘Sláva naší Hradecké Královně!’ Teď na rynek vyrazilo klubko divochů, jedna nohavice modrá, druhá žlutá, na podsíni metají kozelce, okolo kašny od rohu do rohu, a z plných plic vřeští do ochraptění až se veselí svezlo v nestydatou rozpustilost...“²⁶*

Horyna rovněž nastínil slavnost, již se počínala stavba katedrály: *„Na velkém rynku před chrámovou jámou se hemží mraveniště lidí ve svátečním. U výkopu kněžiště stojí oltářík dekorovaný chvojím a plno květin kolem dokola. O slavnostním dnu nesmí strašit ani obecní pranýř uprostřed náměstí. Proto ho také utopili v zeleni... K zahájení stavby se sešly dva tucty sluhů božích z městských far a klášterů, minorité, světští kněží, hlouček bekyň a houfec farářů z královniných měst a okolních farností. Městský biřic obchází shromáždění ze všech stran, aby byla zachována stavovská čest a společenské pořadí. Za královninu svitu řadí rychtáře s konšelskou radou, vedle nich cechy řemesel od kolodějů a pasířů až po bečváře a konváře, za nimi lazebníky, hned vedle jirchářů a koželuhů... Teď se vleče k obřadu hradecké měšťanstvo, zazobaní handlíři, povětšinou přivandrovalí z Horního Slezska. Český řemeslník aby mezi chodil*

²⁴ Kopiczková, Božena: *Eliška Přemyslovna, královna česká 1292-1330*, Vyšehrad, Praha 2003, str. 63-64

²⁵ Václav Horyna se historií Hradce Králové zabýval z pohledu významných osobností, jež městem prošly, mj. i osobností V. K. Klicpery (např. *Důvěrné listy V. K. Klicpery, Kruh Hradec Králové*, 1982)

²⁶ Horyna, Václav: *Lásky českých královen*, Nakladatelství Jan Krigl, Praha 1999, str. 83-84

jako nahý v trní. O slavnostní vybavení se stará kantor se svými žáky. Všecka mládež v bílém, dívanky pestré věnečky ve vlasech, gajdy sbor doprovázejí. Biřic uzavírá brány, aby povozy svátečnost chvíle nerušily... Městský rychtář klouže zvědavě očima po výzdobě patricijských domů. Ano, všechny se oděly do svátečního... Největší pochvalu si zasloužila komenda německých rytířů, jejich starý komtur. Průčelí jeho bohatého domu tone v záplavě girland a fáborů. Ani rychta nezůstává za ním. Jen kdyby si mistři řemeslníci víc přidělili do krásy svá dřevěná stavení s podloubím a pavlačemi. Ještě že alespoň rozžehli světla pod obrazy svatých na průčelních zdech. – Ech, co na tom! I tak stoupá město do slávy. Městu se dostalo práva míle, skladu soli a čtrnáctidenního trhu, pro nějž se vžívá slovo jarmark. – Po desáté slavnost skončila. Chorál Svatý Václave se řine z dětských úst. Ještě požehnání kadidlem a kropenkou. Půkrabí stoupá na malé podium. 'Chrám ponese na přání Její Královské Milosti jméno svatého Ducha'... Volání hosana. Kyrie eleison! Dav, jak se tu nahrnul dokola staveniště, vrhá do výkopu květiny... U minoritů se rozhoupal zvon. Ze staveniště odpovídá bušení perlíků...'”²⁷

Scénické události, o nichž lze hypoteticky uvažovat v období „hradeckých královen“ a zvláště Elišky Rejčky, můžeme chápat i ve smyslu pojmů Andrease Kotta²⁸ jako akcentovaná jednání, předvádění i přihlížení, prezentaci i sebe prezentaci, k nimž právě slavnosti, turnaje a jiné dvorské zábavy patřily. Určitě se v té době konaly i jakési divadelní produkce či podobné akce. Zvláště v dnes už neexistujících podměstských klášterních kostelech. Jistě byly i před nimi provozovány hry, mystéria, jak je to pro středověké město typické.

Hradec nad Labem, s pozdějším přídomkem „Králové“, byl tedy samozřejmým místem slavnostních a ceremoniálních setkávání: šlechta měla důvod navštěvovat politicky významné město. Bylo navíc i častým svědkem obchodních aktivit, hostitelem velkého množství trhů, které se bez zábavných produkcí rovněž neobešly. V Hradci Králové v dobách Elišky Rejčky proto můžeme předpokládat jisté projevy divadelních a teatrálních aktivit jako součásti společenského života středověkého města.

²⁷ Horyna, Václav: Lásky českých královen, Nakladatelství Jan Krigl, Praha 1999, str. 108-109

²⁸ Kotte, Andreas: Divadelní věda. Úvod, Kant Praha 2010

Místem tehdejších „scénických“ událostí byl nejen areál hradu, ale celý městský prostor, prostranství před kostely v centru města i na předměstích – po osmi stoletích se na tato místa divadlo bude vracet v červnových dnech divadelního festivalu...

Město zažilo množství dramatických událostí, potýkalo se s povodněmi (např. 1591) či ničivými požáry; největší byly v letech 1484, 1509, 1536, kdy lehlo popelem vždy téměř celé - čtyřikrát vyhořel i kostel sv. Ducha. O řadu klášterních budov přišlo už v husitských dobách (také o hrad, 1423), kdy se stalo baštou tohoto hnutí; je spojováno i s osobnostmi jako Jan Žižka či kněz Ambrož (Žižka tu byl v kostele sv. Ducha v r. 1424 nakrátko pohřben). Zboření hradu bylo také příčinou, že po obou Eliškách a Žofii Bavorské se další české královny už ve městě nezdržovaly. Dlouhodobě v Hradci Králové pobýval Jan Rokycana, město bylo v té době ryze utrakvistické, kolem roku 1480 se již připomíná literátské bratrstvo při kostele sv. Anny.²⁹ Kolem r. 1550 hradecká škola „jedna z nejslavnějších v Čechách, při níž se obyčejně nacházelo pět učitelů“, ³⁰. Město bylo rozsáhle přestavováno, např. vznikla nová radnice (1540), nová dominanta města, Bílá věž (1574 – 1589), poblíž zřícenin hradu purkrabský dům, nadační špitály. Historik Tomek uvádí: „K ozdobě města dbalo se o pěkné a vysoké štíty na domích. K stavení jich bývali měšťané častěji vyzýváni od úřadu městského a poskytovány jim k tomu cihly zdarma od obce, např. kol. roku 1568“.³¹

O společensky „leskuplém“ období města, spjatém především s někdejší pobytem českých královen (v podstatě až do vlády Václava IV. resp. do husitských válek), již v pramenech mnoho zmínek o scénovaných událostech nenajdeme. Především o takových, které by měly významnější „divadelní“ charakter. Zřejmě se objevovaly v církevním i měšťanském životě u příležitosti církevních svátků či trhů, jistě i v činnostech literátských bratrstev, která se sdružovala kolem chrámu Sv. Ducha již od začátku 14. století; jejich existenci dokládají např. žaltáře, graduály či antifonáře, jejichž soupis pochází už z r.

²⁹ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové I./1 Nadace historica Hradec Králové 1996, str.179

³⁰ Tomek, Václav Vladivoj: Z dějin Hradce Králové, Balustráda Hradec Králové 1997, str. 42

³¹ Tomek, Václav Vladivoj: Z dějin Hradce Králové, Balustráda Hradec Králové 1997, str. 42

1411.³² (Mimořádnost literátských bratrstev také dokládá unikátní Franusův kancionál z r. 1585).

Z předchozího lze usuzovat, že scénované aktivity se odehrávaly převážně na „standardních“ veřejných prostranstvích středověkého města, před či uvnitř kostelů, na náměstích, určitě na improvizovaných pódiiích nebo podobně vymezených prostorách... Význam měla i lidnatost města, Mikan uvádí, že v době předbělohorské mělo, zřejmě včetně nejbližšího okolí, až 8000 „duší“³³, což vytváří relevantní status východočeské metropole. Společenství měšťanstva, církve a částečně i menšího podílu šlechty předpokládá jistě i latentní přítomnost „scénických událostí“, byť po husitských válkách už nejsou nijak zaznamenávány. Historické studie zprávy o scénovaných či dokonce divadelních produkcích před rokem 1600 neobsahují. Skutečné dějiny divadla se v tomto městě začaly psát teprve v souvislosti s působením jezuitů, tedy od první třetiny 17. století.

■ Jezuitské divadlo

Pobělohorské období (zvláště následující třicetiletá válka) značně proměnilo tvář města (řada domů byla v troskách), počet i složení obyvatelstva. Město výrazně zchudlo, zhoršily se mravy i zvyky. Jak píše Mikan, v polovině 17. století mělo snad jen 2 500 obyvatel. Řada „sousedů“ odešla kvůli víře, byť jich nebylo mnoho - stalo se to dokonce předmětem kritiky J.A. Komenského. Hradec Králové v té době „stál až na šestnáctém místě za Prahou“, postupně se ale z města opět začalo stávat středisko regionální kultury, samozřejmě díky církevním institucím (těsně po Bílé hoře se o návrat snažili i minorité), šlechtě, důstojníkům a úřednictvu, patrný je i podíl měšťanstva, od minulých dob však menší.³⁴ Zásadní kapitolu v dějinách města začali psát jezuité. Právě u nich

³² Němeček, Hrubý: Chrám Sv. Ducha v životě města a v proměnách času, Garamon Hradec Králové 2008, str. 71; (uvádí se tu mj., že bratrstva „německá i česká“ byla přidružena k jednomu kostelu a byla organizována po vzoru tehdejších cechů a také plnila ve městě širší společenské funkce... Soustředovala intelektuální elitu města, místní vzdělance.

³³ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, II./1. str. 28

³⁴ Mikulka, Jaromír: Dějiny Hradce Králové, Nadace historica Hradec Králové, 1996, II./1. str. 99-102

můžeme hledat informace o divadelním životě, včetně úvah o hledání specifického místa pro královéhradecké divadlo.

Řád Tovaryšstva Ježíšova do města přišel po Bílé hoře, kdy se „šlechtické rody po vítězství císařských vojsk doslova předháněly v podpoře řeholních společenství a v hmotné podpoře při zakládání jezuitských kolejí.“³⁵ Jednání o vstupu řádu a založení koleje v Hradci Králové se vedlo již od r. 1625, magistrát řád oficiálně přijal v květnu 1636. Jezuité okamžitě usilovali o postavení koleje. Na jižní straně náměstí pro ní vykoupili několik zchátralých domů (dnes areál Nového Adalbertina s přilehlým kostelem Nanebevzetí P. Marie). Kolej na místě zbořených původních domů byla dostavěna v r. 1636. V ní dostalo prostor i provozování školského divadla.³⁶ Historik Petr Polehla (* 1974) připomíná, že „jezuité převzali divadlo jako součást svého školského systému od jiných subjektů, zejména z prostředí protestantského, kde bylo školské drama běžnou záležitostí, a zakrátko jej překonali jak kvalitou, tak četností produkce.“ Dodává ještě, že divadlo bylo v 16. st. v „kurzu“, tedy publikem oblíbené a žádané. I z takového, dnešním termínem „marketingového“ důvodu, jezuité nastoupili tuto cestu.³⁷ Z dobových pramenů vyplývá, že divadelní produkce byly přirozenou součástí vzdělávacího procesu (*declamatoria actio* - přednes spojený s hraním, vystupováním).³⁸

Doložitelné informace o divadelním životě v Hradci Králové pocházejí z doby krátce po příchodu jezuitů a zakládání jezuitské koleje (již v r. 1633). Nová rezidence na náměstí byla otevřena slavnostními bohoslužbami za účasti radních v r. 1636 (jezuitské gymnázium již v tomto roce navštěvovalo cca sto žáků, o dva roky později se počet zdvojnásobil). Jezuitské aktivity na krátkou dobu sice utlumil vpád Švédů (1639-1640), kdy kromě koleje bylo vypáleno na 400 městských domů, nejvíc na podměstí. Kolej byla posléze opravena a celý areál dokončen v r. 1710 (arch. Carlo Lurago). V době přestaveb, na přelomu 17.

³⁵ Prihara, Jan: Působení jezuitů ve východních Čechách v 17. a 18. st., in Jezuité ve východních Čechách, studie DTI HK, Tylo studio Hradec Králové 2009, str. 17

³⁶ Prihara, Jan: Působení jezuitů ve východních Čechách v 17. a 18. st., in Jezuité ve východních Čechách, studie DTI HK, Typo studio Hradec Králové 2009, str. 18-19

³⁷ Polehla, Petr: Jezuitské divadlo ve službách zbožnosti a vzdělanosti, vyd. Petr Mervart, 2011, str. 24

³⁷ Tamtéž, str. 46

³⁸ Polehla, Petr: Jezuitské divadlo ve službách zbožnosti a vzdělanosti, vyd. Petr Mervart, 2011, str. 24

a 18. st., se jezuitské gymnázium usídlilo v prostorách budov na místě někdejšího hradu (areál purkrabství), propůjčených městem.

Stěhování do opravené školy (21. 6. 1704), se neobešlo bez divadelní produkce. Zprávu o tom podává historik Jan Prihara (* 1978) ve svém pojednání o působení jezuitů ve východních Čechách; zde cituje hradeckého dějepisce Františka Švendu de Paula (1741-1822): *„Druhý den postavili studenti podium a zahráli pět hodin trojící hru 'Patriarcha Jakub putuje se svými k Josefovi do Egypta'... Divadlo mělo nebývalý úspěch a sešli se na něj lidé ze širokého okolí... lidu i přespolního se hojně sešlo, že celý rynek a domy... obdivovatelé naplnili“*.³⁹

V praxi školy, kterou řídilo Tovaryšstvo Ježíšovo, byla pravidelná *„veřejná vystoupení... pořádána za přítomnosti hostí, rodičů a příznivců školy, aby se přesvědčili o prospěchu žáků. Na programu měly především cvičné řeči, dialogy nebo malé drama, obvykle vše na jedno společné téma. V pozdější době byly nejvíce tři akademie v každé třídě: třetí akademie byla slavnostnější, neboť při dramatu byla lepší výprava... Vrcholem veřejných vystoupení žákovských bylo však drama, komedie nebo tragédie (či spojení obou, tragikomédie neb komitragédie) na konci školního roku, kdy rozdávány také odměny za vynikající prospěch.“*⁴⁰

Prihara i historik Jaroslav Mikan (1881-1948), autor základního pojednání *Jezuitské divadlo v Hradci Králové* z r. 1939, se také zmiňují o divadelních aktivitách hradeckých mariánských družin. Byly tu dvě, latinská *„Nanebevzetí P. Marie“* a česká *„Zvěstování Panny Marie“* – ta např. v den svého potvrzení generálem řádu (v den Zvěstování, 1648) uvedla v rámci inaugurační slavnosti divadelní představení hrané členy družiny; prostřednictvím členů mariánských družin (sodálů) se na divadelních produkcích zúčastňovalo i měšťanstvo. Mikan uvádí, že docházelo i k určitým kontroverzím: divadlo bylo součástí školy a mariánské družiny si na hraní divadla nemohly činit nárok, např. od r. 1675 jim bylo dokonce zakázáno hry provádět a jejich produkce se uplatnily obvykle jen o velikonocích.⁴¹

³⁹ Prihara, Jan: Působení jezuitů ve východních Čechách v 17. a 18. st. in *Jezuité ve východních Čechách*, studie DTI HK, Typo studio Hradec Králové 2009, str. 23

⁴⁰ Mikan, Jaroslav: *Jezuitské divadlo v Hradci Králové*, Měst. Historické museum, 1939, str. 3-4

⁴¹ tamtéž, str. 5

Oblíbena byla i divadelně pojednaná procesí a průvody, např. o pašijích, na Velký pátek, s herecky představovanými náboženskými postavami a jejich atributy. Doprovázeli je jezdci na koních, trubači, průvod býval osvětlen hořícími loučemi ad. Většina her měla náboženskou tematiku, jak píše Mikan např. hry *O sv. Václavu* (28. září 1644), *Utrpení páně* (o Velikonocích 1651), *Zasnoubení upřímné víry* (na náměstí před hřbitovem 29. 6. 1665). Ale hrány byly také hry víceméně světské, např. *Esther, zavalaná před krále Asvera* (za přítomnosti hraběte Gallasa, 1674), či *Setkání se Marsu se Sluncem a Měsícem* (Mariánská družina, 1683).⁴²

Většina divadelních produkcí byla spojena s nejrůznějšími slavnostními příležitostmi. „*Studenti jezuitských škol se zapojovali i do slavení významných svátků liturgického roku jako byly Vánoce, Velikonoce, Boží tělo a u nás (v Hradci Králové) též slavnost sv. Václava, a účastnili se i církevních a společenských událostí – uvedení biskupa či jiného hierarchy do úřadu, královské korunovace apod. Při všech těchto oslavách probíhala různá procesí, obohacovaná často produkcí jezuitských učitelů a žáků: přednesy básní, řeči, dialogy – zárodky budoucích her a nakonec i divadelními představeními.*“⁴³

Jak město postupně opět nabývalo na ekonomickém i politickém významu, bývalo svědkem některých mimořádných slavností. Např. v červnu 1680 bylo poctěno návštěvou panovníka Leopolda I., který se nakrátko uchýlil do Čech v obavě před morem. Prý ani nevystoupil z kočáru, zúčastnil se mše v kostele sv. Ducha a hned se vrátil do Pardubic, kde se zdržoval. Krátce před jeho příjezdem však město navštívila císařovna Eleonora. Přivítána byla s velkou pompou na náměstí, jezuité uspořádali na její počest slavnost ve své zahradě. Mikulka uvádí, že v té době hradečtí obyvatelé měli řadu příležitostí podílet se na okázalých církevních slavnostech a být svědky vysokých prelátů, biskupů a kapitulních kanovníků, také pražského arcibiskupa Harracha (1663), kardinála Vignarelliho (1707).⁴⁴

⁴² tamtéž, str. 32-33

⁴³ Prihara, Jan: Působení jezuitů ve východních Čechách v 17. a 18. st. in *Jezuité ve východních Čechách*, studie DTI HK, Typo studio Hradec Králové 2009, str. 46

⁴⁴ Mikulka, Jaromír: *Dějiny Hradce Králové*, Nadace historica Hradec Králové, 1996, II./1. str. 82-83

Prihara cituje i Švendův popis průběhu velikonočních svátků: „V Hradci Králové se roku 1666 zúčastnil velkopátečních bohoslužeb v jezuitském kostele i pan biskup Sobek z Bilenberka... V průvodu kráčel pan biskup se zapálenou svící v rukou. Odpoledne se u jezuitského kostela shromáždilo procesí, které se poklonilo Božímu hrobu a po šesté hodině odpoledne se vydalo v čele s biskupem ke katedrálnímu chrámu Sv. Ducha. Zde studenti koleje připravili a zahráli malé drama o Kristově cestě na Golgotu...“⁴⁵

Mikulka ještě uvádí, že „časté církevní slavnosti, procesí s hudbou, bubnováním a střelbou, odpovídaly duchu barokní doby a podílely se na nich i další podobné náboženské společnosti, působící nejen u kostela jezuitů, sv. Ducha, ale i na předměstí u sv. Anny. Tyto družiny sice měly jakousi samosprávu, ale... nebylo jim např. dovolováno provádět samostatně divadelní hry při slavnostech spojených s volbami vlastních funkcionářů“. Dále zmiňuje, že „okázalé církevní slavnosti se střídaly jedna po druhé a vytvořely téměř nepřehlednou škálu možností, jak působit na city a smysly obyvatel; obřady, leckdy několikadenní, živé obrazy, procesí duchovních i členů bratrstev, oblečených v příslušný šat a nesoucí v průvodu své odznaky, za vyzvánění zvonů, zpěvu, zvuků hudby, trub i kotlů, hřmotné střelby a při asistenci vojsk, navečer ozářené iluminací oken budov, se staly neodmyslitelnou součástí života obyvatel města“.⁴⁶

Z pramenů vyplývá, že prvním historicky doloženým místem, kde se jezuitské divadlo hrálo, byl kostel sv. Antonína na Mýtském, později Slezským předměstí (dnes už neexistující, byl v r. 1645 zničen při švédském vpádu). Žáci jezuitského gymnázia tu v roce 1636, v neděli po svátku Tří králů, uvedli českou hru s názvem *Člověk stupující z Jeruzaléma do Jericha, a syn Boží nejvyššího s nebe, pro člověka raněného do života Panny, by se vtělil*⁴⁷, uvádí se rovněž název *O narození Páně*. Po zkáze kostela sv. Antonína se uvádění her přeneslo do katedrály sv. Ducha, později, po opravě a dostavbě koleje, i do kolejního kostela Nanebevzetí P. Marie. Hrálo se na jevišti v některém z kolejních sálů, na

⁴⁵ Prihara, Jan: Působení jezuitů ve východních Čechách v 17. a 18. st. in *Jezuité ve východních Čechách*, studie DTI HK, Typo studio Hradec Králové 2009, str. 26

⁴⁶ Mikulka, Jaromír: *Dějiny Hradce Králové*, Nadace historica Hradec Králové, 1996, II./1. str. 163

⁴⁷ Polehla Petr: *Jezuitské divadlo v Hradci Králové*, in *Jezuité ve východních Čechách*, studie DTI HK, Typo studio Hradec Králové 2009, str. 55

kolejním nádvoří, v ambitech i v refektáři kolejí, také před kostelem na dřevěném lešení. Zřejmě byla k dispozici i přenosná pódia. „Představení ohlašována byla vždycky z kazatelny, neb jinak veřejně hlášena. Provozována byla na jevišti, jež postaveno ve dvoře neb některé síni, často i v kostele nebo na pohyblivém jevišti vozovém. Někdy a někde se podobalo zařízení tohoto divadla jevišti dnešnímu, ovšem v měřítku omezeném“.⁴⁸

Obr. 2/ Dnešní podoba areálu Jezuitské koleje na Velkém náměstí (dnes Nové Adalbertinum), v budově byla první „zvláštní divadelní síň“, divadlo se hrálo i na nádvoří; foto Zdeněk Hamák

Pravidelně se ovšem hrálo v kolejí, dokonce ve zvláštním prostoru: „v místě od r. 1660 k hrám a scénám upraveném a r. 1668 pěkně vymalovaném. Latinská družina mariánská hrála někdy v kapli sv. Josefa a snad i v místnosti nad ní. Divadlo v kolejí bylo buď školní záležitostí, třeba za přítomnosti pozvaných diváků nebo poctou vzácných hostů, divadlo na lešení venku nebo v kostele bylo obvykle podívánou pro všechny, ačkoliv i tu bývalo někomu obětováno.“⁴⁹

Ona „zvláštní divadelní síň“, jezuitů zřízená v r. 1668, byla v podstatě prvním divadelním prostorem – prvním divadelním sálem ve městě. Poprvé 27. září 1668 tu byla studenty koleje uvedena česká hra *Svatý Václav*. Mikan poznamenává, že nevíme, jak jeviště v hradecké kolejí vypadalo, protože vnitřní

⁴⁸ Tolman, Jiří Vladimír: Padesát let ochotnické Musy v Hradci Králové, Jednota divadelních ochotníků Klicpera, Hradec Králové 1918, str. 8

⁴⁹ Mikan, Jaroslav: Jezuitské divadlo v Hradci Králové, Měst. Historické museum, 1939, str.6

prostory koleje byly po zrušení řádu přestavovány a mnohé bylo zničeno. Jezuitské divadlo však podle různých zmínek bylo zřejmě ve vnitřním západním křídle koleje a užívalo možná dvoj až trojdílného jeviště.

Dále Mikan píše, že hradecké jezuitské divadlo v produkci tzv. čtvrté jezuitské divadelní generace 1650-1680 (hradecké začátky spadají do období tzv. třetí generace 1618-1648) zaznamenalo značný rozmach, zvláště díky technickým prostředkům, novým divadelním technologiím, které měly vliv na světské scény - užívaly se závěsy, pódia, kulisové dekorace, malované prospekty „s několika východy pro osoby různých stupňů společenských“⁵⁰, také mechanické stroje, světelné efekty apod.

„Mluví-li titul hry z r. 1659 o hříšném bohatci v tlamě draka rozpáleném a pohřbeném, můžeme si být jisti, že výprava nenechala si ujíti něco takového a... na jevišti skutečně předvedla. Jesuité znali studený oheň...“⁵¹ Polehla uvádí, že ve hře *Setkání Marsu se Sluncem a Měsícem* (1683) bylo pro pohyb nebeských prvků využito řady technických prvků a také světelných efektů.⁵² V publikaci *Jezuitské divadlo v Hradci Králové* cituje Mikan stať Bohuslava Balbína (*Verisimilia humaniorum disciplinarum*, 1666): „...návštěvníci divadla touží viděti a slyšeti něco nového; pouhým nasloucháním recitací mnozí jsou unavováni. Měli by však okřáti příjemnou hudbou, nádherou oděvů i divadla, jeho proměnami a vystoupením směšných a pošetilých osob, starců, chlapců, lakomců, zlodějů... nebo též novými a řídkými umělostmi jako jsou létající hvězdy, ohně a cokoli z umění ohňostrojného.“⁵³

Za doby jezuitů se v Hradci Králové hrálo divadlo jednak česky, jednak latinsky; první české představení datuje Mikulka k roku 1675 - jako doklad toho, že si i jezuité uvědomovali „českost města“. Produkci se jako herci účastnili nejen studenti, ale i jejich učitelé. Největší rozmach jezuitského divadla spadá do první třetiny 18. století, kdy se hrála např. dramata *Vyhlášení Sv. Jana Nepomuckého za svatého* (1730) nebo *Hra o Josefu Egyptském* (1734). Hry, zvláště pak ve 2. pol. 18. století, byly uváděny převážně v odpoledních hodinách,

⁵⁰ tamtéž, str.8

⁵¹ tamtéž, str. 7

⁵² Polehla Petr: *Jezuitské divadlo v Hradci Králové*, in *Jezuité ve východních Čechách*, studie DTI HK, Typo studio Hradec Králové 2009, str. 55

⁵³ Mikan, Jaroslav: *Jezuitské divadlo v Hradci Králové*, Měst. Historické museum, 1939, str. 9-10

protože existoval zákaz představení za tmy, zvláště byli-li přítomni muži i ženy.

Obr. 3/ Jezuitské divadlo, oznámení hry o Josefu egyptském na počest biskupa Jana Josefa hraběte z Mitrovic vytištěné v Tibelliově tiskárně, 1734; archiv Muzea východních Čech

Divadlo v koleji bylo v r. 1742 zničeno pruskými vojsky (za válek o dědictví rakouské 1740-1748) a poté divadelní aktivity slábly. Hrávalo se, a to stále střídavě česky a latinsky, až do doby, kdy bylo pořádání her výnosem Marie Terezie zakázáno. Polehla uvádí, že poslední dvě známé hry byly v Hradci Králové hrány v letech 1764 a 1766 k počtě biskupa Hermana Hanibala z Blumegen. Poté vyšel výnos *Dvorské komise nad studiem*, který školské hry zakázal.⁵⁴ Divadelní činnost královéhradeckých jezuitů končí rokem 1770, ještě před zrušením řádu, k němuž došlo v roce 1773.

Pravidelná divadelní činnost v jezuitských kolejích, instalace divadelních prostor, mobilních podií apod. a dalších jevištních zařízení - především však

⁵⁴ Polehla, Petr: Jezuitské divadlo v Hradci Králové, in *Jezuité ve východních Čechách*, studie DTI HK, Typo studio Hradec Králové 2009, str. 57

ono zřízení „zvláštní síně divadelní“ v nové koleji – je předchůdcem budoucího pokroku divadelního života ve městě. Dochází k postupné emancipaci měšťanské společnosti i dalších sociálních skupin obyvatelstva, ke zvyšování počtu obyvatelstva, spojeným především s příchodem nových vojenských struktur v době budování vojenské pevnosti. Klíčí tendence národního a kulturního uvědomování české, především intelektuální veřejnosti (také vliv mnohonárodní, především německy mluvící posádky). Od poslední třetiny 18. století tak dostává i divadelní život města ryze světskou podobu.

■ Klicperův Hradec Králové

Po více než stoletém období jezuitského školského divadla, resp. také mariánských sdružení, se divadelní život ve městě obnovuje. V době výstavby vojenské pevnosti (její první část v letech 1766 - 1789) rozšířili městskou společnost významnou měrou vojáci rakouského vojska. Jednou z forem společenské zábavy důstojníků se stává divadlo.

Po r. 1790 je sami provozovali, často s přispěním hradeckých měšťanů, „měšťáků a úředníků“. Historik Jan Port (1894-1970) takový spolek označuje jako *Společnost milovníků divadla*.⁵⁵ Jejich divadelním zázemím byl mj. dům čp. 139 na Velkém náměstí (byl součástí tzv. Cavaisových domů, dnes již neexistujících, na jejich místě je Galerie moderního umění). Zde hráli (německy) i žáci normální školy⁵⁶ (jejich české představení se uvádí k roku 1791). Česky tu hrála i jistá skupina českých měšťanů; hradecký historik J. V. Tolman cituje historika Švendu, že „konečně roku 1791, v neděli křížovou (29.5) někteří měšťané, od oné vojenské společnosti pohnuti, také v českém jazyku na onom divadle bystrost svou poukázali“.⁵⁷ Samozřejmě, že divadlo (české i německé) bylo pořádáno i v dalších měšťanských domech pro nejbližší přátele, účinkovali v něm především členové rodiny.

⁵⁵ Port, Jan: Divadlo v Hradci Králové, Kraj královéhradecký, roč. 20,č.36, 11.5.1929, str. 5-6

⁵⁶ Normální škola: za vlády Marie Terezie byla uzákoněna povinná školní docházka (1775) a vznikly školy triviální, kde se žáci učili číst, psát a počítat, v hlavních školách se vyučoval i dějepis, zeměpis, matematika a fyzika. Ve velkých městech byly zřizovány tzv. školy normální, kde se vyučovalo totéž v rozšířené podobě.

⁵⁷ Tolman, Jiří Vladimír: Padesát let muzy ochotnické v Hradci Králové, Jednota divadelních ochotníků Klicpera, Hradec Králové 1818, str. 8

Po roce 1796 se nadlouho stává centrem divadelního života města hostinec *U zlatého orla*, čp. 126 na Malém náměstí, majetek rodiny Jeřábkových, v jejichž soukromém vlastnictví objekt nadále smluvně zůstal. Historik Ludvík Domečka (1861-1937) zmiňuje, že (divadlo) bylo zřízeno ze sbírek a péčí krajského hejtmána Podivína, rytíře z Höpflingenu a Bergendorfu, tedy s finanční podporou magistrátu a krajského úřadu. Dokonce existuje protokol o podmínkách k užívání tohoto divadla, který mj. uvádí, že dohlížející „*páni reprezentanti společnosti mají povinnost se o častá představení a o udržování divadla se starati*“⁵⁸.

K hostinci bylo přistavěno jeviště a šatna na pozemku postoupeném přímo ředitelem pevnosti. Divadlo bylo uváděno pod názvem „*Institutstheater*“ a hrálo se tu pouze německy.⁵⁹ Také se mu říkalo Královéhradecké městské divadlo a využíváno bylo rovněž jako tančírna. A samozřejmě bývalo propůjčováno kočovným divadlům: v roce r. 1798 je tu zaznamenáno vystoupení *Komediantské společnosti divadelní*, hráli tu i studenti – „*mezi německými hrami oživovali... divadélko Zieglerovi klerici z biskupského semináře dramatickými a hudebními 'zábyoky'*. Těsně před Klicperovým příchodem osmělili se na jevištěátku zkusit své divadelní štěstí i žáci gymnázia“.⁶⁰

Královéhradecká divadelní činnost dostává konkrétnější kontury po příchodu Václava Klimenta Klicpery, od r. 1819 profesora hradeckého gymnázia. Kolem jeho výrazné osobnosti se zformovala vlastenecká družina, mj. nakladatel Jan Hostivít Pospíšil (v jehož tiskárně se soustřeďoval kulturní život města), teolog Josef Liboslav Ziegler, skladatel František Škroup, dramatik Josef Chmela, později i Josef Kajetán Tyl⁶¹, který v Hradci Králové dokončoval gymnaziální studia; také Anna Švamberková, Klicperova manželka a vynikající ochotnická herečka.

⁵⁸ Berger, Fr.K.: Příspěvek k historii divadla v Hradci Králové, Osvěta lidu, roč. 31, č.1, 31.12.1937, str. 4

⁵⁹ Domečka, Ludvík: Z dějin Královéhradeckého divadla, Ratibor, roč. 19, č. 47, 22.11.1902, str. 698-691

⁶⁰ Horyna, Václav: Důvěrné listy Václava Klimenta Klicpery, citace dopisu J.V. Pelikána Josefu Chmelovi, Kruh Hradec Králové 1982, str. 40

⁶¹ J. K. Tyl přišel do Hradce Králové jako student gymnázia v r. 1827 a bydlel u Klicpery, v jeho domě byl i vychovatelem. „Dopoledne Tyl kuchařil, odpůldne básnil a co za den napsal, večer předčítal otcovskému příteli a mistru svému (Klicperovi), kdežto mistr navzájem jemu četl, co sám ten den napsal“, poznamenává v článku Theatralia královéhradecká Lev Novopacký, Ratibor, roč. 30, č. 6, 8.2.1913, str.9

Klicpera se stal režisérem ochotnického uskupení, ale zpočátku odmítal, aby se hrály jeho hry „domnívaje se, že by divadlo české nikdo z odrodilců nenavštívil a obávaje se, že by se jen na pranýř postavil útržkám a výsměchu. Také měl pochybnosti, zda-li by se v Hradci Králové našli herci pro české divadlo“⁶², svolil až později. Česká představení se ale těšila stále většímu zájmu, byť němčina ještě dlouho byla v Hradci Králové zásadním jazykem, a to i přes sílící obrozenecké tendence. Klicpera proto nejprve uvedl nikoliv svou, ale Štěpánkovu hru *Jak to asi dopadne* (9. května 1819, tiskem ji vydal J. H. Pospíšil). Byla prý velkolepou vlasteneckou podívanou, psaly o ní i pražské Krameriovy C. a k. vlastenecké noviny. Dávala se dokonce na počest císařského dekretu, zavádějícího český jazyk do výuky středních škol (1816, 1818) a proto byla doplněna deklamacemi; Puchmajerovu báseň přednášel před představením František Škroup.

Teprve po tomto úspěchu uvedl Klicpera svou hru (*Lháře a jeho rod*), dokonce inspiroval i německé ochotníky, aby (v němčině) hráli jeho *Dvojčata* (*Die Zwillingsbrüder*).

Němčina byla v Hradci Králové běžně užívaným jazykem, i Klicpera se ještě ve 30. letech 19. st. podepisoval německy - *Wenzel Klem. Klitzpera, Professor des Styls am K. Gymnasium zu Königgrätz*.⁶³ V 1. polovině 19. st. se říkalo, že Hradec Králové je městem německým, ale s českým obyvatelstvem, což bylo jedním z důvodů prosazování českého národního programu Klicperou, Pospíšilem a dalšími. Mělo to samozřejmě i odpůrce jak v měšťanstvu, tak ve veřejné správě. Existuje kuriózní dokument, podle něhož v listopadu 1801 nařídil hradecký krajský úřad přísnou oznamovací povinnost při uvádění divadelních komedií, a to proto, že „přílišný rozvoj divadla a oddávání se divadlu se mu zdál být na úkor řádného povolání“.⁶⁴

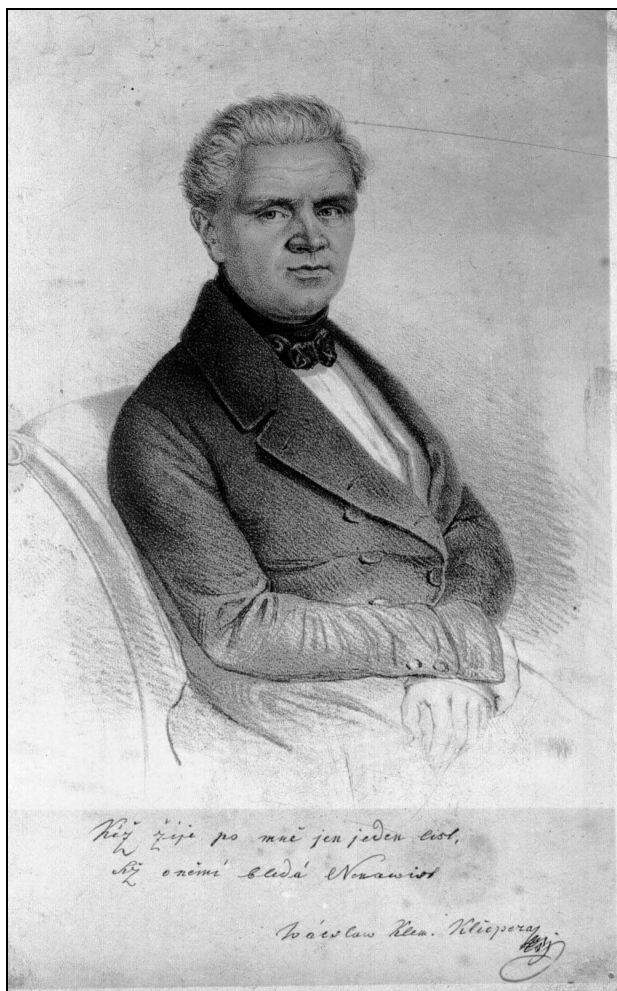
Samotné Klicperovo působení v Hradci Králové je poměrně dramatické, dokonce mu v r. 1823 zakázali vystupování na jevišti, coby gymnaziálnímu profesorovi nedůstojné. Proto se na téměř deset let v místních divadelních aktivitách odmlčel (angažoval se ovšem, rovněž se známými problémy při

⁶² Domečka Ludvík: Z dějin Královéhradeckého divadla, Ratibor, roč. 19, č. 47, 22.11.1902, str. 698-691

⁶³ Berger, Fr. K: Příspěvek k historii divadla v Hradci Králové, Osvěta lidu, roč. 31, č.1, 31.12.1937, str. 8

⁶⁴ Zeman, Ladislav: Od divadla U zlatého orla, Harmonie věků, 1995

uvádění svých her, v Praze). Ale jeho hry se ve dvacátých a třicátých letech 19. st. U zlatého orla hrají, např. *Veselohra na mostě*, *Rohovín čtverrohý*, *Divotvorný klobouk a Lhář a jeho rod* (vše např. v r. 1833). Klicpera byl vůdčí postavou královéhradeckých ochotníků a bez ohledu na zákaz z r. 1823 s nimi spolupráci nepřerušil, pouze na krátkou dobu po smrti své první manželky Anny (1837). Po přestavbě divadla U zlatého orla v r. 1837 se k činnosti vrátil, uvedl např. i Erbenovy *Sládky* (1838).

Obr. 4/ Václav Kliment Klicpera; Šírova litografie z r. 1847, s podpisem dramatika; Městské muzeum v Novém Bydžově

Přes obtíže osobní a společenské byl Klicpera hradeckým publikem milován, jak o tom svědčí i legenda z jeho loučení s městem v roce 1846. Prý trvalo celé tři dny, v divadle U zlatého orla mu dávali ochotníci na počest jeho hru (*Uhlířku*), na druhý den studenti uspořádali ohňový průvod, cestou městem se zastavovali před všemi bývalými Klicperovými byty a hostina u prefekta prý

trvala přes půlnoc. Když pak konečně Klicpera opouštěl město - na selském žebříňáku s dvěma skříněmi, několika ranci peřin a bednami knih - doprovázel ho až do Kuklen tisícíhlavý dav.⁶⁵ Do svého odchodu do Prahy (1846) uvedl s ochotníky premiéry většiny svých her a mnoho her dalších, r. 1835 a 1841 i Škroupovu-Chmelenského operu *Dráteník* či hry J. N. Štěpánka.⁶⁶

Divadlo U zlatého orla nebylo od počátku nejvhodnějším divadelním prostorem. Bylo velmi stísněné, nevyhovovalo ani hygienicky, ani bezpečnostně, ostatně tak zůstalo po dlouhá desetiletí. Zmínil jsem již, že v r. 1838-1839 v něm došlo k velkým stavebním úpravám. Bylo rozšířeno hlediště, místo obyčejných lavic instalována uzavřená sedadla, sál byl vybaven lóžemi, pořízeny i nové dekorace. Oponu s pohledem na Hradec Králové z kopce sv. Jana namaloval malíř dekorací Stavovského divadla Tobiáš Mössner...

V přestavěném divadle se hrálo stále více německy než česky. Německá představení „řídil“ major Karel Haradauer, později za zásluhy o divadlo jmenovaný i čestným občanem královéhradeckým, jak uvádí Ludvík Domečka.⁶⁷

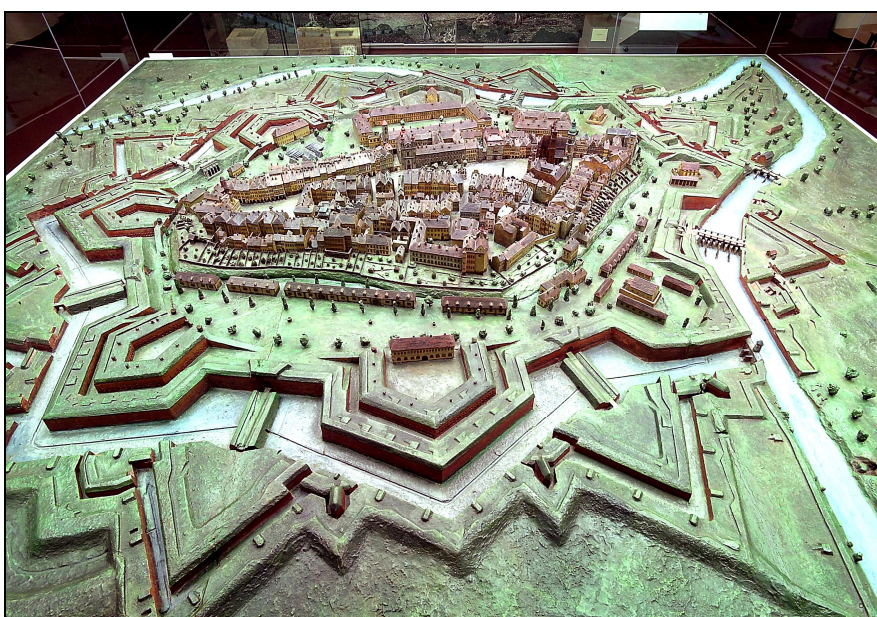
Obr. 5/ Sál divadla U Zlatého orla, snímek z přelomu 19. - 20.st., v podobě, jak jej zřejmě znal ještě V. K. Klicpera či J. K. Tyl; archiv Muzea východních Čech Hradec Králové

⁶⁵ Horyna, Václav: Důvěrné listy Václava Klimenta Klicpery, citace dopisu J.V. Pelikána Josefu Chmelovi, Kruh Hradec Králové 1982, str. 131-132

⁶⁶ V letech 1821 - 1830 vydalo Pospíšilovo nakladatelství celou řadu divadelních her (mj. Goethovu Mářinku a Moliérova Lékaře proti své vůli), almanachy dramatických her V. K. Klicpery i hry Hněvkovského a Chmelenského.

⁶⁷ Domečka, Ludvík: Z dějin Královéhradeckého divadla, Ratibor, roč. 19, č. 47, 22.11.1902, str. 698-691

Přes mnohé peripetie je divadlo U zlatého orla (dnešní Studio Beseda Klicperova divadla) jedinou existující připomínkou původních městských divadelních aktivit. Podobu ostatních dnes již neznáme, o jejich umístění se dozvídáme pouze zprostředkovaně - už z doby příchodu V. K. Klicpery jsou známé divadelní „cedule“ oznamující, že se divadlo hrálo také na Střelnici „*im Theater in der Schiesstadt*“, jak uvádí Jan Port.⁶⁸ Je to první zmínka o tomto dalším prostoru mimo tradiční centrum města, dnes cca v křížení Střelecké ulice a třídy Karla IV. Hrál se tu také v letech 1838-39, kdy se divadlo U zlatého orla opravovalo, jak uvádí Tolman.⁶⁹

Obr. 6/ Tak vypadal Hradec Králové v době působení V. K. Klicpery; model pevnosti kol. r. 1860, aut. F. Žaloudek, archiv Muzea východních Čech Hradec Králové

Česká představení v polovině 19. století se začala těšit větší oblibě než německá (ta provozovali ovšem i čeští ochotníci). Německých však bylo stále dost, především zábavných, stál o ně značný počet německých úředníků, obchodníků, důstojníků a jejich rodin.

Kronikář královéhradeckého ochotnického divadla Jiří Vladimír Tolman (1878-1937) např. píše: „Vydavatel Polabského Slovana, proslulý buditel, pozdější kanovník Josef A. Šrůtek, v čísle z 6. listopadu 1848 referuje, že Tylovi Pašerové byli trefně provedeni, chválí výkony ochotníků a ochotnic a dodává: - Mnozí se obávali, že

⁶⁸ Port, Jan: Divadlo v Hradci Králové, Kraj královéhradecký, roč. 20,č.36, 11.5.1929, str. 5-6

⁶⁹ Tolman, J. V.: Padesát let muzy ochotnické v Hradci Králové, Jednota divadelních ochotníků Klicpera, Hradec Králové 1818, str. 9

česká *Thalie* tolik příznivců míti nebude, co by měla německá: než v tom úsudku se přenáhli, snadno pochopili, viděvoše sál naplněný. I naději se, že když ochotnictvo naše tak jako v sobotu i dále pokračovati bude, na příznivcích i na slávě české *Thalie* i u poněmčelých odrodilců mnoho získá.“⁷⁰

■ Kočovní společnosti, spolkové divadlo

Kočovní společnosti hrály v Hradci Králové velmi často, většinou ve spolupráci s místními ochotníky. Zmínil jsem již působení *Komediantské společnosti divadelní* z r. 1798.

Kolem roku 1850 mělo vnitřní město (bez vojenské posádky) pouze 3 800 obyvatel, ale cca 10 000 lidí žilo na předměstích a v přilehlých obcích. Další 2 000 obyvatel na Novém Hradci, který vznikl v souvislosti s přesídlováním obyvatelstva při stavbě pevnosti.⁷¹ Není proto divu, že kočovní společnosti mohly ročně uvádět desítky představení; např. v letech 1828-1829 společnost Suvarovova např. uvedla 102 představení, v r. 1843 Knisplova 54 představení, společnost Kochanovské v letech 1844-1845 hrála 76 představení. Hrály tu i společnosti Taclarova, Prevorova, Millerova, Walburgova a další.⁷²

V r. 1852 měla velký úspěch první česká divadelní společnost Prokopova⁷³ a hned po ní společnost Filipa Zöllnera - s režisérem a hercem J. K. Tylem - ta hrála v r. 1853 jak U zlatého orla, tak v nové aréně Na Střelnici, kterou vlastnil tehdy legendární královéhradecký „divadelní podnikatel“ Josef Štandera, strojmistr, ale také herec a navíc i „kasír a oučetník“ u ředitele Zöllnera.⁷⁴ Štandera dal po r. 1858 arénu strhnout.⁷⁵ Ve městě působily i německé divadelní společnosti, Feichtingerova (1858) a znovu Knisplova (1860).

⁷⁰ Tolman, J.V. Padesát let muzy ochotnické v Hradci Králové, Klicpera, Hradec Králové 1818, str. 11

⁷¹ Škaloud, Vladimír: Jak rostl Hradec Králové, Královéhradecký zpravodaj, 1986, č. 10., str. 18-19

⁷² Domečka Ludvík: Z dějin Královéhradeckého divadla, Ratibor, roč. 19, č. 47, 22.11.1902, str. 698-691

⁷³ První česká kočovní společnost Josefa Aloise Prokopa, jejíž ambicí bylo by „myšlénka o zřízení české divadelní společnosti, která by českému umění slušného místa v Čechách mimo Prahu vydobývala“, vznikla jako ohlas událostí revolučního roku 1848 na popud J. K. Tyla a Prokopa Chocholouška, Prokop získal licenci 13. 6.1849, naopak pozdější žádosti o licenci, které podával Tyl už byly odmítnuty. In: Frýzek, Jiří. K počátkům českého kočovného divadla, Oftis Ústí nad Orlicí, 2004, str. 20-21

⁷⁴ Frýzek, Jiří. K počátkům českého kočovného divadla, Oftis Ústí nad Orlicí, 2004, str. 77

⁷⁵ Divadlo v Hradci Králové v roce 1796-1860, podle popisu z roku 1860, in: Kraj královéhradecký, roč. 18, č. 62, 10.9.1927, str.5

Problematiku královéhradecké společnosti i její česko německé polarity zmiňuje publikace o počátcích českého kočovného divadla od Jiřího Frýzka. Často v ní cituje z Dějin venkovských divadelních společností V. Š. Táborského, vydaných Svazem českého herectva v r. 1930. Táborský se odvolává na další autory (dr. Josefa Pešku a dr. Ot. Jedličku) a mj. uvádí: „*Před rokem 1860 měl Hradec Králové v každém směru nátěr německý. Kdežto například nyní všechny firmy, kam se ohlédneš, hlásají ti, že jsi ve městě českém a uvědomělém, byla tehdy snad jediná firma továrny hudebních nástrojů V. Červeného úplně česká; všude jinde byl jen samý Schneidermeister, Spenglermeister, Kürchmeister, Fuss bekleidungmeister aj., i rozličných Handlungů, až běda. Každému upřímnému Čechu bylo zde úzko, smutno... O ochotnických českých představeních nebylo tehdy v Hradci ještě ani slechu. Zpěvácký spolek, skládající se z větší části z c. k. úředníků, nazýval se Männergesangverein, a zpíval jen jako z milosti nějakou lehčí vložku českou. Ve veřejných zábavách, v koncertech, plesích, v tzv. lepších společnostech mluvívalo se německy. Největší zásluhu o organizaci měli zde hlavně c.k. důstojníci, kteří se zde po přemožení uherského národa a po vítězství Radeckého v Itálii roztahovali s velkou okázalostí, pak c. k. úřednictvo z doby Bachovy...*“⁷⁶

Frýzek upozorňuje, že toto tvrzení - pocházející z pojednání dr. Ot. Jedličky v článku o Jindřichovi Mošnovi v Divadelních listech z r. 1881 - nebere v úvahu dlouholeté působení českých ochotníků v době Klicperově. Teprve po jeho odchodu (v r. 1846) nastal citelný útlum místní české divadelnické činnosti, kterou zastoupila představení kočovných společností a místní společnost na více než desetiletí opět ovládl německý duch...⁷⁷ Německy hrající společnosti byly zcela nahrazeny společnostmi českými až po r. 1870, např. společností Elišky Zöllnerové, Pavla Švandy ze Semčic, Pištěkovou, Budilovou, Sedláčkovou. I v ochotnických představeních hostovali herci pražských profesionálních divadel, např. Otýlie Sklenářová-Malá (1878), Jindřich Mošna (1898), Hana Kvapilová (1902) či Marie Hübnerová (1911).

Královéhradecké ochotnické divadlo se po útlumu v padesátých letech 19. st. znovu probudilo až začátkem let šedesátých díky iniciativě Václava Hubky,

⁷⁶ Frýzek, Jiří: K počátkům českého kočovného divadla, Otiš Ústí nad Orlicí, 2004, str.65

⁷⁷ tamtéž

c. k. soudního oficiála. Jím vedená ochotnická společnost předvedla v divadle U zlatého orla své první představení dne 4. 9. 1861 - Klicperova *Rohovína čtverrohého* a Novotného *Husičku z Podháje*. V tom roce pak ještě *Hadriána z Římsů* a další. Výtěžek z her býval věnován dobročinným a národním účelům, např. z Moliérova *Lakomce* (1863) „ve prospěch pohořelých v Polné“ - většina tehdejších produkcí musela mít jisté dobročinné poslání, jako ostatně již od počátku století.⁷⁸

Po roce 1867, kdy byl vydán Říšský zákon o spolcích, vznikají v Hradci Králové (jako jinde v Čechách) mnohé divadelní spolky. Hubkovo společenství se na popud knihtiskaře Ladislava Pospíšila hned v r. 1867 ustavuje jako ochotnický spolek podle nového zákona. Stanovy byly úředně schváleny koncem r. 1868, a to s názvem „Jednota divadelních ochotníků“.⁷⁹ (V r. 1901 svůj název upravuje na „Jednota divadelních ochotníků Klicpera“).

Spolkový život (nejen ochotníků) byl, kromě lásky k divadlu, založen i na vzájemnosti, sounáležitosti a vlastenectví. Např. v květnu 1868 se „deputace“ tohoto spolku, dokonce včetně purkmistra a městských radních, zúčastnila položení základního kamene k Národnímu divadlu v Praze; hradečtí ochotníci uspořádali sbírku na jeho stavbu, čtvrtou nejúspěšnější z českých měst.

Ohlas nového vlasteneckého zájmu o české divadlo povzbudil i studenty studentského církevního konviktu v Borromeu, nedávno dostavěném (1859) ve Špitálské ul. Studenti tu „založili též stánek divadelní, několik pultů a prkének, která... okny po provázcích ze semináře vytahovali, několik pestrých pokrývek stačilo, by se obecenstvo rozesmálo prvním kusem dávaným *Rekrutýrkou v Kocourkově*“.⁸⁰ Na tomto jevišátku se pak hrála řada her a „deklamačních zábav“ až do devadesátých let 19. st.

Jednota divadelních ochotníků v divadle U zlatého orla uvedla 23. 2. 1869 své první představení, *Něžné příbuzenstvo* Rodericha Benedixe. V prvním roce

⁷⁸ Tolman, J.V.: Padesát let ochotnické Musy v Hradci Králové, Jednota divadelních ochotníků Klicpera, 1918, str. 13

⁷⁹ V roce 1880 přistupuje k české Matici divadelní, v r. 1885 se stala i zakládajícím členem Ústřední jednoty českého herectva.

⁸⁰ Tolman, J.V.: Padesát let ochotnické Musy v Hradci Králové, Jednota divadelních ochotníků Klicpera, 1918, str. 14

„oficiální“ činnosti hrála 12 her (27 představení). V 70. a 80. letech 19. stol. tvořily její repertoár hry českých autorů, např. Klicpery *Veselohra na mostě* (1869), *Rohovín čtverrohý* (1884) či Tylův *Bankrotář* (1869), *Paličova dcera* (1881), hry S. K. Macháčka, F.F. Šamberka, F. V. Jeřábka, K. Sabiny, Raupachův *Mlynář a jeho dítě* (1885), také francouzská a německá klasika (Scribe, Suppé), řada zábavných her, operety i opery. V r. 1880 např. Donizzetiho *Lucrezia Borgia* a Blodkova opera *V studni*.

Koncem 70. let 19. století byl technický stav divadla U zlatého orla neudržitelný, proto v letech 1875-1876 proběhly stavební úpravy. Jednota musela omezit činnost, hrála i po okolí, v r. 1881 dokonce vybudovala v zahradě domu Oskara Lhoty, čp. 121 (Kavčí plácek, dnes tu stojí tzv. Lutherův ústav), letní divadlo, arénu s dvěma sty sedadly, přenesenými ze „zimního“ divadla U zlatého orla, s jevištěm o rozměrech 7x8 m. Hrály se tu především veselohry.

V opraveném divadle se pak 11. září 1881 hrála Tylova *Paličova dcera* - ve prospěch Národního divadla, které v srpnu vyhořelo; Jednota opět pořádala sbírku mezi občany města na jeho obnovení. Samozřejmě, že divadlo i aréna byly nadále propůjčovány kočovným společnostem, v osmdesátých letech např. společnosti Košnerově, Kramuelově, Jelínkově či Švandově. Provoz U zlatého orla byl ale z bezpečnostních důvodů neustále zakazován, také v důsledku obecně přijatých opatření po požáru Národního divadla a vídeňského Ringtheatru (1881).

Činnost spolku, stále zápasícího s majiteli i obcí o zlepšení stavu divadla U zlatého orla, podporoval továrník Václav F. Červený. Již v r. 1877 navrhl, aby spolek „střádal potřebný kapitál na stavbu nového divadla“. Podmínky v divadle se stále horšily, Tolman píše, že „pro případ ohně uniknout bylo skoro nemožno, požárový odbor obce nařídil jisté opravy, hlavně nové východy, leč majitelé domu, Riedlovi, chtějí stále jen peníze brát, na opravy však ničeho dát a vyhnali jednotu takřka s činností její z divadelních místností“.⁸¹

⁸¹ Tolman, J.V.: Padesát let ochotnické Musy v Hradci Králové, Jednota divadelních ochotníků Klicpera, 1918, str. 25

V dubnu r. 1881 poslali ochotníci obci memorandum, žádající postavení nového divadla. Po dlouhých odkladech a nepříjemných svárech v zastupitelstvu - někteří zastupitelé stavbu odmítali, např. proto, že důležitější by byla stavba nemocnice - právě se objevila velká epidemie neštovic, také že je třeba věnovat se více komunikacím (i dnes jsou tyto oponentury aktuální při rozhodování o kulturních investicích)... Po volbách nového zastupitelstva v únoru 1882 bylo rozhodnuto, že nové divadlo se stavět bude, dokonce „nákladem obce“.⁸²

K realizaci stavby bylo založeno soukromé družstvo, finančně přispěl i královéhradecký okres, také řada soukromých dárců. Obec zapůjčila 50 000 zlatých. Na stavbu byla vypsaná veřejná soutěž, do níž se sešlo deset návrhů. A jak to bývá, nejlepší návrh (pražského arch. Pasovského) neuspěl, o něco málo totiž překročil kritéria rozpočtu... Stavba byla proto později svěřena hradeckému staviteli Weihengstovi - za cenu podstatně vyšší (80 000 zlatých).

Nové divadlo v Dlouhé ulici (kde ho najdeme i dnes) bylo otevřeno 24. března 1885 představením Klicperovy hry Eliška Přemyslovna. „*Studenti, měšťané, úředníci, živnostníci, vážné dámy, kvetoucí švitořivý mladý svět dámský, z blízka i dále, vše přispěchalo do nového stánku uměn, jenž tonul v záři světél*“, píše J.V. Tolman.⁸³ To, že stavba divadla byla svěřena místnímu staviteli - a za poměrně vyšší cenu, než se původně uvažovalo (jak aktuální!) - mělo i chmurný následek. Hned v r. 1886 se objevily trhliny ve zdivu, část budovy se zřítíla a divadlo muselo být úředně uzavřeno; stavitel Weihengst pak na své náklady musel provést rozsáhlou rekonstrukci objektu.

V novém prostředí se hrají např. veselohry Josefa Štolby či Ladislava Stroupežnického, ale i realistické a naturalistické hry, mj. Čechovův *Medvěd* a Gogolův *Revizor* (1897), také Hilbertova *Vina* (s hostující Hanou Kvapilovou, 1896), *Maryša* bratří Mrštíků (1899). Spolek v r. 1901 přijímá nový název - Jednota divadelních ochotníků Klicpera - a uvádí velmi pestrý repertoár, např. *Červen Fráni Šrámka* (1905), *Živnosti paní Warennové* George Bernarda Shawa (s

⁸² Ebel, Martin: Klicperovo divadlo s nádechem středověku, Hradecký kurýr, roč.33, č.5, 29.1.1991, str. 4

⁸³ Tolman, J.V.: Padesát let ochotnické Musy v Hradci Králové, Jednota divadelních ochotníků Klicpera, 1918, str. 35

hostující Marií Húbnerovou, 1911), *Slunovrat* Karla Čapka (1913), *Uličku odvahy* Jiřího Mahena (1917), *Posla* Viktora Dyka (1917)... S ochotníky Klicpery občas vystupovali i další členové Prozatímního a později Národního divadla, např. Eduard Vojan; slavnostního večera na počest básníka Svatopluka Čecha se v roce 1908 účastnil Jaroslav Vrchlický. Událostí se stalo uvedení Tylovy *Fidlovačky* v r. 1917, hra v té době vzbudila mimořádné vlastenecké nadšení. Mezi léty 1868–1918 uvedl spolek 417 her.

Po r. 1868 je zaznamenáno i divadlo studentské⁸⁴. V 80. letech 19. st. hraje divadlo Živnostensko-čtenářská jednota, založená v r. 1869, členy byli obchodníci a živnostníci (pořádali i přednášky, merendy, výlety, pečovali o rozsáhlou knihovnu); po r. 1882 působí, stejně jako Jednota, rovněž v divadle U zlatého orla, které dokonce spravuje. Vznikají divadelní odbory různých korporací (např. Sokol, Orel), od r. 1878 hrál divadlo i akademický spolek Dobroslav, dámský odbor Ústřední matice školské (od r. 1893).

Divadelní život se rozšiřuje také na předměstí, už v květnu 1868 je založena Ochotnická jednota na Novém Hradci, v r. 1885 Čtenářsko-ochotnická jednota dělníků na Pražském předměstí, na Novém Hradci Králové působil od r. 1891 Divadelní odbor dělnické besedy, na Slezském Předměstí v 90. letech 19. st. Čtenářsko-ochotnická jednota Kolár a Řemeslnická beseda, hrají ochotníci v Pouchově, od r. 1898 Čtenářská jednota v Třebši, od r. 1916 jako Dramatický odbor Čtenářsko-hospodářské besedy. V Malšovicích od r. 1908 působil společně divadelní spolek Beseda a Čtenářsko-ochotnická jednota Havlíček.

- V té době žilo ve vnitřním městě necelých 8 000 obyvatel, dalších 8 000 v přiléhajících předměstích, tehdy ještě samostatných obcích...

V r. 1921 spolek Klicpera nastudoval i světovou premiéru Čapkovy hry *R.U.R.* (uvedl ji dokonce za účasti autora), také Sofoklovu *Elektru* (1924),

⁸⁴ V let. 1868 - 1894 se pořádala představení studentů ve studentském semináři Borromaeum ve Špitálské ul., od r. 1881 se studentská představení pořádala také v hostinci p. Smetany U Bílého koníčka ve Svobodných dvorech. V r. 1904 byl založen literární divadelní kroužek gymnasiálních studentů Mansarda (mj. Jiří Červený, Eduard Bass, Karel Čapek, Emil Vachek), předchůdce pražského kabaretu Červená sedma. Později se sloučila se studentským recesistickým sdružením Mrtvolna (mj. Jiří a Václav Červený ad.) zaměřeným na divadlo, kuplety, kabaretní vystoupení, společenské hry, tanec a výlety. V průběhu 1. sv. války také vzniká divadelní soubor novohradeckých studentů a ve 30. letech 20. st. hrají studenti Rašínova gymnázia.

Euripidovu *Medeu* (1925). Jako host vystupoval Václav Vydra ve Strindbergově *Tanci smrti* (1926) a v Shakespearově *Kupci Benátském* (1931). Jen v r. 1937 měla Jednota na repertoáru např. *Třetí zvonění* Václava Štecha, *Léto Fráni Šrámka*, *Noc na Karlštejně* Jaroslava Vrchlického. V r. 1935 se zúčastnila Jiráskova Hronova s hrou Julia Zeyera *Stará historie*. V r. 1939 znovu uvedla *R.U.R.*, Šamberkova *Josefa Kajetána Tyla* se Zdeňkem Štěpánkem, členem pražského Národního divadla. V meziválečném období spolek uvedl 389 představení a pohostinsky v něm působila řada dalších divadelních osobností (např. Bedřich Stein, Jiří Dohnal, Otomar Korbelář, Olga Scheinpflugová, Eduard Kohout).

V době 2. sv. války uváděl spolek Klicpera např. *Nezbedného bakaláře* Zikmunda Wintra (1941), Hauptmannova *Formana Henčla* (1942). Hrál až do zákazu divadelních představení (1944) a další činnost zahájil v r. 1945 Jiráskovou hrou *Gero*. Poté hrál i Steinbeckovu hru *O myších a lidech* (1946) a Gorkého *Jegor Bulyčov a ti druzí* (1947), Stroupežnického *Mikuláše Dačického z Heslova* (1947) s Václavem Vydrou v hlavní roli. Posledním představením Jednoty Klicpera byla Kvapilova hra *Princezna Pampeliška*, uváděná k 80. výročí vzniku spolku (1948). Po založení profesionálního Krajského oblastního divadla (1949) musela Jednota městské divadlo opustit. Řada členů zanechala ochotnické činnosti na protest proti politickému rušení svobodných spolků, jiní přešli do nově ustaveného divadelního souboru KD ROH.⁸⁵

Je třeba zmínit i jeden velmi významný zlom v činnosti „městských“ hradeckých ochotníků - uvnitř Jednoty divadelních ochotníků Klicpera došlo na přelomu století k rozkolu. Část jeho členů, vedená režisérem a hercem Karlem Paulem, vytvořila v r. 1907 konkurenční Dramatické sdružení Tyl, které hrálo pod záštitou Ústřední matice školské. Obě sdružení pak, s podporou městského zastupitelstva, provozovala činnost v Klicperově městském divadle, což ale vedlo k řadě rozporů a k nevraživosti. Tehdejší ochotnické prostředí tvořilo sice mnoho dalších uskupení, ale především spolek Klicpera byl vnímán jako dominantní. V r. 1914 se k rozkolu vyjádřil spisovatel a hradecký rodák

⁸⁵ Text vychází z hesla „ochotnické divadlo“, které jsem zpracovával pro Encyklopedii Hradce Králové, Garamon Hradec Králové 2011, str. 400

Rudolf Medek, tehdy mladý student: „osobní neshody, pramenící z přiosřezných hran politické diferencovanosti, zasáhly hradecké ochotnictví velmi krutě a citlivě. Je nesmyslné tvrditi, že Hradec si může dopřátí dvou spolků ochotnických, že tato soutěž dvou ochotnických sborů hereckých je zdravá atd., když vidíme s dostatek z praxe, že místo důstojné a klidné soutěže hraje tu mnohdy na obou stranách jízlivost, závist, zesměšňování a jiné líbeznosti, v Hradci velmi četné a bohaté.“⁸⁶

Dramatické sdružení Tyl si však vybuodovalo svou vlastní platformu, neuvádělo oblíbené konverzační komedie, ale významnější repertoár (Vrchlický, Kvapil, Čechov, Gogol, Shaw, Hauptmann). I v jeho inscenacích vystupovali slavní pražští umělci, např. Josef Šmaha či vynikající brněnská herečka Jarmila Urbánková. Po r. 1918 si sdružení znovu prosadilo vystupování v Klicperově divadle, ale zároveň hrálo i v Jiráskových sadech na přírodním jevišti, hostovalo i v řadě dalších českých měst, také v divadle v přírodě Na Chlumu, dokonce i na Smíchovské scéně v Praze.

V polovině 30. let se pro neúnosné náklady za pronájem Klicperova divadla uchyluje do Jiráskových sadů. Tady - v pavilonu - zřizuje Tylovo městské divadlo. V letech 1936-1939 tu uvádí pohádky pro děti. V letech 1941-42 sdružení Tyl uvedlo cyklus čtrnácti českých her, s nímž hostovalo i mimo Hradec Králové. Pavilon později zabrala německá správa a po zákazu divadelní činnosti v českých zemích (1944) sdružení přerušilo činnost. Nakrátko byla obnovena v roce 1946, ale poté, i kvůli vzniku profesionálního divadla, se sdružení rozpadlo. (Svou uměleckou dráhu v něm začínal např. herec Josef Bek, spisovatel Jiří Šotola, hrál v něm za studií i Ota Sklenčka či Věra Kubánková.)

Dalším významným zásahem do rozvoje divadelního života Hradce Králové (a okolí) bylo na počátku 20. st. založení *Sdružení měst východočeských pro stálou společnost divadelní*, o němž se zmíním později.

V meziválečném období se samozřejmě hraje i na předměstích Hradce Králové, např. v Třebši Jednota divadelních ochotníků Jirásek, malšovická Beseda a Spolek Havlíček, na Novém Hradci působí od r. 1925 Sokolové jako vzdělávací spolek Havlíček, v sále hostince Na Brně hraje dramatický odbor

⁸⁶ Medek, Rudolf: Poznámky o Hradci kulturním, psáno roku 1914, soukromý tisk, Hradec Králové 1940

Lidové strany (Orel), rozvíjejí se dělnické spolky. Sociálně demokratické divadlo působí na Novém Hradci v hostinci E. Postlera, ve Svobodných Dvorech hraje dělnické divadlo Mácha, v hostinci U Švagerků na Pražském předměstí Čtenářsko-ochotnická jednota dělníků, později jako Divadelní skupina při Mezinárodním všeodborovém svazu (od r. 1923 jako Dělnické divadlo).

Pod vlivem pohostinského vystoupení Burianova D 40 byla na podzim r. 1939 v Hradci Králové založena i odbočka Kruhu přátel D 40, která uvedla Erbenovu *Kytici* (1939) a Horova *Jana houslistu* (1940).

Po 2. sv. válce se divadelní život města zcela proměnil – jednak založením profesionálního divadla, ale po r. 1948 především zánikem ochotnických spolků v důsledku jejich vynucené transformace do zájmových souborů podřízených různým zřizovatelům. Krátce ve městě působila Mladá scéna ČSM (1947-1950). Jejími členy byli např. i Luděk Munzar, pozdější člen Národního divadla a také budoucí teatrolog, prof. Jan Císař. V Hradci Králové se objevují další nová divadelní uskupení, např. Divadelní odbor „Pochodeň“ Rudá hvězda, který tvořili příslušníci Sboru národní bezpečnosti (1953-1966), hrálo i Divadlo pohádek Rozmarýnek (v Koruně, 1978-1983), divadelní soubor Kulturního domu ROH (1961-1977) a divadelní soubor Koruna (1961-1980), vzniklo i divadlo poezie, Studio PH (1979-1985).⁸⁷

Vynikajícím amatérským souborem se stala Lidová opera (1951-1961), která byla v Hradci Králové fenoménem zcela mimořádným. Jen řada okolností znemožnila, aby se tento soubor profesionalizoval. Za deset let Lidová opera nastudovala deset náročných operních a operetních titulů, které uváděla v řadě představení i mimo město. Dokonce i na Slovensku, na přírodních jevištích apod. V Lidové opeře začal svou kariéru i významný operní pěvec Vilém Příbyl.

V osmdesátých letech 20. st. hraje řada souborů studentských. V r. 1979 bylo založeno Divadlo poezie Ars Pedagogické fakulty, od r. 1982 vysokoškolský recitační soubor Pedagogické fakulty, v letech 1972 -1982 působí

⁸⁷ Křepelka, Karel: Historie ochotnického divadla v okrese Hradec Králové, OKS Hradec Králové, 1983

divadlo Kaleidoskop, v r. 1985 je založeno divadlo Do kapsy, soubor malých jevištních forem Klubu mládeže SSM Trojka Hradec Králové a jeho některé inscenace byly uváděny i na celostátních přehlídkách, např. *Prométheus* (1988), *Dopis do XXX. století* (1989).

Po roce 1990 se amatérský divadelní život soustředil především do Divadla Jesličky, tzv. „stálé“ scény Základní umělecké školy Na Střezině (její obor literárně dramatické výchovy navštěvuje ročně na 300 žáků). Pedagogy se stali většinou učitelé, především však zapálení a vesměs poučení divadelní amatéři, mnozí absolventi Východočeské lidové konzervatoře z let osmdesátých, např. Josef Tejkl, Jan Dvořák ml., Jana Portyková, Ema Zámečnicková, a také profesionální herci či režiséři, především z Divadla Drak. Divadlo Jesličky kromě školních představení uvádí i inscenace absolventů nebo dalších amatérských divadelníků a je v podstatě další hradeckou „stálou scénou“. Inscenace Jesliček jsou pravidelně úspěšné na celostátních i zahraničních amatérských přehlídkách, mnozí absolventi vystudovali umělecké vysoké školy. Na platformě Jesliček vzniklo i významné amatérské divadlo DNO (kolem herce, autora a režiséra Jiřího Jelínka), které se stalo pojmem v kontextu české alternativní divadelní scény. Divadlo Jesličky působí v budově bývalých městských jeslí v Brandlově ul., odtud název divadla. V sále pro 120 diváků uvádí pro veřejnost cca 150 představení ročně.

V současnosti působí ve městě i další divadelní soubory, zvláště na gymnáziích. Známy je soubor Biskupského gymnázia Bohuslava Balbína a „francouzský“ divadelní soubor Gymnázia Boženy Němcové, který existuje v rámci jazykové výuky, ale účastní se i mezinárodních festivalů, především ve Francii. Čas od času se objevují i soubory vysokoškolské, většinou s jepičím životem, v r. 2004 např. Sdružení dramatické a mediální Ambrózia. Divadlo pro děti hraje soubor Pohádka v Hradecké kulturní a vzdělávací společnosti, kde má od r. 1976 svůj domicil i loutkové divadlo HAD. Zvláštní postavení má divadelní soubor Slunovrat, který pracuje s mentálně postiženými při Speciálních školách...

■ Od Krajského oblastního divadla ke Klicperovu divadlu

Profesionální divadelní scéna s uměleckým souborem sice v Hradci Králové vznikla až v polovině 20. století, ale jisté profesionalizační snahy spadají k jeho počátku: v r. 1905 (z iniciativy hradeckého radního dr. Bařka, chrudimského starosty dr. Pippicha a na popud ředitele divadelní společnosti J. E. Sedláčka) zahájilo činnost *Sdružení měst východočeských pro stálou společnost divadelní*. Jeho zakládajícím členem se stal i Hradec Králové. Tato, na svou dobu originální instituce, vznikla jako divadelní a operní společnost, která měla střídavě vystupovat ve východočeských městech. Sdružení vytvořilo i profesionální soubor, který měl zajišťovat divadelní život těchto měst. Členy se mohla stát města s odpovídající divadelní budovou.⁸⁸ Sdružení bylo řízeno Ústřední komisí divadelní. Od r. 1919 byla jednotlivým městům vyhrazena vždy několikaměsíční sezóna: pro Pardubice tři a půl, pro Hradce Králové tři, pro Chrudim dvouměsíční. Sídlem se stalo Městské divadlo v Pardubicích.

Provoz sdružení byl divadelní komisí zadáván soukromým podnikatelům, ředitelům. Profesionální umělecký soubor byl zřízen už v r. 1905 (od r. 1907 byl jeho prvním ředitelem František Lacina). Zahajovací představení 1. 10. 1905 se konalo na hradecké scéně (Smetanova *Libuše*). Soubor provozoval činohru i operetu, do začátku 30. let operu; např. hned v letech 1906 – 1907 byl uveden cyklus Smetanových oper. Od r. 1914 byl ředitelem Bedřich Jeřábek, pozdější ředitel Slovenského národního divadla. Pohostinsky vystupovali pražští herci, např. Eduard Vojan, Anna Sedláčková a Marie Hübnerová. Divadlo hrálo i pro krajany ve Vídni (1917).

V letech 1925-1926 byl ředitelem Karel Veverka, poté Vladimír Wuršer, který funkci zastával 14 let. Na tomto velmi úspěšném období se podíleli režiséři Jan Škoda a Aleš Podhorský - vrcholem bylo nastudování Shakespearova *Hamleta* s Eduardem Kohoutem v hlavní roli (1927). Po r. 1928 bylo do sdružení zapojeno již osm měst českého východu a severu, která

⁸⁸ Zakládajícími členy společnosti „Divadlo sdružených měst východočeských“ byly Hradec Králové, Chrudim, Litomyšl a Dvůr Králové. Po výstavbě vlastních divadelních budov se připojily Pardubice a Mladá Boleslav (1910) a Náchod (1914). V r. 1926 se působnost rozšířila i do Liberce a Mostu, k názvu sdružení přibyl doplněk "a českého severu".

reprezentovala cca 120 tisíc obyvatel. Divadlo zajíždělo i do řady menších východočeských měst. Nakonec se jeho působnost ustálila na trojlístku Hradec Králové - Pardubice - Chrudim. Dostalo se v té době i do hluboké finanční krize, naráželo na složité politické a osobní poměry na místních radnicích, rovněž uvnitř společnosti docházelo často k třenicím mezi činohrou a komerčně úspěšnější operou a operetou.

Ve 30. letech tu působil režisér Jan Bor, pozdější šéf činohry Národního divadla v Praze. Velmi úspěšné, ale bohužel poslední období od r. 1939, je spojeno s ředitelem Karlem Jičínským, bývalým členem Národního divadla, a s šéfem činohry Antonínem Kuršem. Ukončeno bylo uzavřením českých divadel v roce 1944. Po květnu 1945, kdy vznikala síť oblastních činoherních divadel, byl statut této instituce obnoven pod názvem Východočeské divadlo Pardubice (krátce bylo přejmenováno na Východočeské národní divadlo), a to s působností pro Pardubice, Hradec Králové, Chrudim, Přelouč, Heřmanův Městec, Skuteč, Nasavrky, Hlinsko, Poličku, Holice, Vysoké Mýto a Litomyšl. Současně však vznikala i samostatná profesionální divadla, např. v Liberci a Náchodě.

Divadlo sdružených měst českého východu zaniklo rozpuštěním jeho Ústřední divadelní komise v březnu 1948.⁸⁹ „V Pardubicích smetl krajský akční výbor NF po 43 letech existence Východočeskou společnost vedenou M. Holubem, nahradiv ji nejdříve uměleckou radou v čele s předsedkyní závodní rady... Zřejmě z rozhodnutí Divadelní rady, která tu v březnu pořádala prověrky ředitelů, provedli sem invazi režiséři Realistického divadla, kteří tu houfně zreplikovali své úspěšné režie. Nejtíže nesli tuto změnu v Hradci Králové, který se tím stal jen jednou ze šticí pardubického divadla.“⁹⁰

Institucionální profesionální divadlo pak bylo v Hradci Králové zřízeno v roce 1949, v rámci tehdejšího divadelního zákona z března 1948. Pod názvem Krajské oblastní divadlo (KOD) dostalo k užívání budovu Městského Klicperova divadla (do r. 1953 mělo i pobočnou scénu v Trutnově). Prvním

⁸⁹ Císař, Jan; Mohylová, Věra: Historie divadelní Pardubic a okolí, Východočeské divadlo Pardubice, 2002

⁹⁰ Černý, Jindřich: Osudy českého divadla po II. světové válce, Academia Praha 2007, str.185

ředitelem se měl stát režisér Karel Jernek, ale „po kádrových protestech odborářů“ se jím stal bývalý opereták Alexej Solmar⁹¹, kterého brzo, na období 1950-1951, vystřídal režisér Vladimír Šrámek. První premiérou byla 14. 9. 1949 hra Aloise Jiráska *M. D. Rettigová*. Mezi prvními profesionálními umělci byli např. režiséři František Bahník, Jiří Šotola a Oldřich Daněk, pozdější dramatici⁹², v hereckém souboru byla např. Dagmar Felixová, Vilma Ascherlová, Zora Božinová, začínající Jiřina Jirásková a Jiřina Švorcová, Zvonimír Rogoz, Josef Bláha, Miloš Preininger, Jiří Nesvadba...

Rokem 1954 začíná v KOD významné čtrnáctileté působení režiséra Milana Páska a dalších režisérských osobností (např. R. Mihula, P. Nebeský, J. Palla), z herců např. Stanislav Zindulka či Marie Pospíšilová-Secová. Z Páskových inscenací je třeba připomenout Brechtovu *Matku Kuráž a její děti* (1959), Kunderovo *Totální kuropění* (1964) a Brechtův *Kavkazský křídový kruh* (1965).

V komunisticky silně angažované východočeské metropoli, s největším výrobním podnikem, Závody Vítězného února, bylo i Krajské oblastní divadlo přejmenováno na Divadlo Vítězného února (1962). V roce 1968 krátce působilo pod současným názvem Klicperovo divadlo. V době normalizace se KD vrátilo k předchozímu názvu (1971) a bylo zřizováno Krajským národním výborem. Léta po roce 1968, kromě obvyklého normalizačního repertoáru, měla i výraznější tvář, např. v „muzikálovém období“ režiséra Miroslava Vildmana (*Sen noci svatojánské* (1969), *Oidipus vladař* (1970), *Nejkrásnější válka* (1971), *Nikola Šuhaj* (1975), *Smyslená reportáž o americkém pop-festivalu* (1975), další vynikající inscenace připravili režiséři J. Novák a J. Zajíc, mezi herecké osobnosti té doby patřili mj. Petr Křiváček, Jiří Štěpnička, Marie Tardy, Lenka Loubalová, Jarmila Cmíralová, Miroslav Švejda ad.

V letech 1980 - 1982, po svém vyhnání z Prahy (a chebské epizodě), tu působí slavný český režisér Jan Grossmann - vytváří mimořádné inscenace Gogolova *Revizora* (1980), *Maryšu bratří Mrštíků* (1981), Brechtova *Pana Puntilu*

⁹¹ Černý, Jindřich: *Osudy českého divadla po II. světové válce*, Academia Praha 2007, str. 227

⁹² Šotola v Hradci Králové působil ještě jako student AMU (hned tu byl kritizován za „artistický formalismus“ a odsunut do pobočné scény v Trutnově - poté odešel od divadla.

(1981) a Moliérova *Dona Juana* (1982). Divadlo v té době spolupracovalo též s Miroslavem Horníčkem a režiséry J. Dalíkem, J. Fréhárem, J. Nebeským, V. Martincem, Josefem Morávkem ad.⁹³

Mezi nejvýznamnější pozitiva tohoto období patří vznik nové scény, Studia Beseda, které zaujalo prostor někdejšího divadla U zlatého orla (nazývaného tradičně Beseda). Divadlo ji užívalo jako sklady a zkušebnu. První inscenace tu připravil „drakovský“ režisér Josef Krofta, např. *Na Candida...* (1980), *Lituji, že nejsem básník* (1981), *Pastýřka putující k dubnu* (1982), *Škola staletími* (1982), *Mechanické divadlo* (1984) a Miroslav Krobot, např. *Romeo a Julie* (1982) a *Sviť, sviť, má hvězdo* (1983).

Sám Krofta na založení Studia Beseda vzpomíná: „*Drak v té době už dobře fungoval, v hledišti bylo plno a na jeho představení se jezdilo i z Prahy, zatímco činohra zela prázdnotou. Bylo to příšerné divadlo, kde se většinou hrály komunistické srágoxy. A najednou se vše zázračně změnilo. Jiný repertoár, jiní herci – i ty řekněme prostřední Grossmannův dotek dokázal proměnit – do souboru byli angažováni Pavel Rímský a Jiří Pokorný, kteří už tenkrát byli osobnosti. Ivan Pokorný stál v čele party, která přišla s nápadem, že by se ze zkušebny dala udělat studiová scéna...*“⁹⁴ V oné „rudé“ východočeské metropoli bylo Studio Beseda malým divadelním zázrakem, který přitahoval pozornost mladé generace. Její inscenace měly tehdy až „provokativní“ charakter s nádechem „zakázanosti“, provázejícím tehdy každý pokus o svobodnější a nezávislejší tvorbu. V rozhovoru pro Divadelní noviny však Krofta připomíná, že Beseda nebyla platformou vysloveně politického divadla „...*třeba má Pastýřka, putující k dubnu, byla poetická podívoaná s lehce erotickým nádechem. Hlavní hrdinka se solékala za prkennou stěnou, v níž byly průhledy, což ale v tehdejší prudérní době působilo jako provokace*“.⁹⁵

Do konce osmdesátých let se tu uskutečnily cca dvě inscenace ročně, hrálo se v Divadle v klubu (v podzemí dnešní Galerie moderního umění). Koncem 90. letech 20. st. vznikaly ve Studiu Beseda významné inscenace režisérů

⁹³ Divadlo v Hradci Králové, Klicperovo divadlo a Muzeum východních Čech, 1993

⁹⁴ Kolář, Jan; Kerbr, Jan: Jste-li obklopen láskou, je snadné být úspěšný; velký rozhovor s Josefem Kroftou, Divadelní noviny č. 22, 28.12.2011, příloha DN, str. III

⁹⁵ tamtéž

Vladimíra Morávka (*Buldočina*, 1995), Karla Brožka (*Malý princ*, 1996) či Michaela Dočekala (*Námluvy, Svatba a pak Výročí*, 1999).⁹⁶

Obr. 7/ Objekt Studia Beseda, někdejšího Divadla U zlatého orla, čp. 121 v Mýtské ulici, jak vypadal koncem 80. let 20. st.; archiv Klicperova divadla

Obr. 8/ Budova Studia Beseda po rekonstrukci v r. 2007; archiv Klicperova divadla

V lednu 1990 byl název Klicperovo divadlo znovu obnoven. Divadlo bylo „odstátněno“ a jeho zřizovatelem se namísto někdejšího Krajského národního výboru stalo samo město Hradec Králové. Do funkce ředitele byl jmenován jeho

⁹⁶ V r. 2001 začaly záchranné práce této zcela devastované budovy. V následujících letech prošla náročnou rekonstrukcí a jako moderní a technicky vyspělá studiová scéna byla znovu otevřena 28. září 2007 v rámci zahájení 4. ročníku divadelního festivalu Čekání na Václava.

někdejší pracovník obchodního oddělení a lektor, Ladislav Zeman. Zřizovatele zaujal projektem revitalizace divadla, a to nejen v oblasti umělecké, ale také technické a organizační. Koncepce zahrnovala i komplexní rekonstrukci všech cca deseti budov divadla, včetně Studiové scény Beseda. Ostatně v té době byla hlavní budova i Beseda ve více než zoufalém havarijním stavu.

Za nejúspěšnější tvůrčí období po listopadu 1989 lze považovat působení režiséra a uměleckého šéfa Vladimíra Morávka (1995 - 2005), byť divadlo zaujalo i dalšími mimořádnými inscenacemi. Kromě Morávka v divadle působili další významní režiséři, např. I. Rajmont, J. Kačer, K. Brožek, A. Goldflam, M. Dočekal, Z. Mikotová, R. Lipus, Ivo Krobot, M. Pecko, J. A. Pitínský, Jakub Krofta, A. Krob, D. Drábek, P. Štindl ad. Mezi nejúspěšnější inscenace po roce 1989 se zařadila s dvěma sty repríz *Balada pro banditu* (rež. Karel Brožek, prem. 2000), inscenace *Prodané nevěsty* (rež. Vladimír Morávek, prem. 2004) dosáhla 114 repríz, sto repríz měl *Jonáš a Tingl- tangl* (rež. Václav Dušek, prem. 1991). Klicperovo divadlo vystupovalo po celé republice, i na zahraničních scénách a festivalech, např. na Slovensku, ve Francii (Paříž), v Německu ad. Divadlo rozšířilo svůj program také o prezentaci výtvarného umění - zřídilo Galerii u Klicperů a založilo vlastní rozsáhlou sbírku současného moderního výtvarného umění.

Na přelomu tisíciletí bylo Klicperovo divadlo čtyřikrát oceněno prestižním označením Divadlo roku i Cenami Thálie. V té době byl Hradec Králové divadelníky považován za „hlavní město českého divadla“ - především po založení mezinárodního festivalu Divadlo evropských regionů v r. 1995.

Kromě hlavní budovy, studiové scény Beseda a komorní scény v Divadelním klubu (1970-1992) v objektu dnešní Galerie moderního umění, působí divadlo od konce 90. let i na další vlastní komorní scéně V podkroví. Po r. 1995 dochází k výrazné akceleraci postavení divadla v rámci městské společnosti - v duchu proklamované společenské a umělecké rehabilitace...

■ Historie královéhradeckého loutkového divadla a fenomén Drak

Královéhradecká divadelní historie by nebyla úplná bez poznámky o loutkovém divadle. Dodnes je město významným střediskem tohoto divadelního druhu nejen v rámci České republiky, především ve spojení s Divadlem Drak (i díky tomu se v současné době uvažuje o zapsání fenoménu východočeského loutkářství na seznam UNESCO).⁹⁷

Do konce 18. st. o královéhradeckém loutkovém divadle nejsou žádné písemné ani obrazové zprávy, ale určitě bylo součástí oslav církevních svátků, při jarmarcích apod. Ve městě vystupoval i loutkář Jan Kopecký (v blízkých Libčanech se mu r. 1775 narodil syn Matěj). Kolem r. 1800 působila v okolí loutkářská rodina Majznerů, po r. 1816 získal povolení k hrám např. loutkář Jan Fink, po r. 1823 rod Josefa Vidy, v pol. 19. st. rodina loutkáře Jana Kubelky z Kuklen. Převážně marionetová loutková divadla provozovaly i další rodiny, hrálo se převážně v hostincích na Velkém náměstí či v hostinci U lva č.p. 5 na Malém náměstí. V r. 1860 získali licenci na pimprlové divadlo (a vodní kumšty) manželé Fischerovi. V tomto roce také vyšel v nakladatelství Ladislava Pospíšila „*Kratochvilník, sbírka veselých světských písní, anekdot a veseloher*“, v němž je zařazena první v Čechách tištěná loutková hra *Kurendo a Špádolíno*. V letech 1859-1877 působí ve městě i „loutkář Polabí“ Jan Nepomuk Laštovka, který hrál převážně česky, např. *Posvícení v Hudlicích, Loupežníci na Chlumu* či *Fausta* v Kolárově překladu). Laštovka uváděl i balety, zpěvohru a loutková varietní čísla s Kašpárkem. Hrálo se česky i německy.

Od 80. let 19. st. sílí produkce rodinných divadélek. V rodině Waldeků a Pozděňů na Velkém náměstí je navštěvoval i J. L. Pospíšil a Václav Červený. Bohumil Červený, syn F. V. Červeného, koupil oblíbené „Alšovo“ loutkové divadélko v r. 1882; představení hrávali sousedé a zaměstnanci Červeného továrny na hudební nástroje. Později se hrálo také v domě čp. 126, U zlatého orla, a to pod záštitou Živnostensko-čtenářské jednoty. Rodinná divadélka byla součástí mnoha domácností ještě na počátku 20. st.. Ve 30. letech 20. st. dal JUDr. Fischer vybudovat loutkové divadlo se zařízeným sálem a jevištěm se

⁹⁷ Zápís navrhl v r. 2011 městská zastupitelka, novinářka Lenka Jaklová a ujal se jí i Královéhradecký kraj.

světelným parkem na dvoře domu na Masarykově náměstí. Začátkem 20. st. je také doloženo vystupování několika rodin Kopecských (1914-1922).

Obr. 9/ Domácnost kočující rodiny Jindřicha Kopeckého tvořily dva vozy, tzv. pakovák a vstavák, snímek byl pořízen na hradeckém předměstí v r. 1927; archiv Muzea východních Čech Hradec Králové

Hrálo se i poblíž Kozinky a na Pražském předměstí. Loutkovým divadlem se později zabývaly spolky, např. Beseda (zal. 1872), jejíž členem byl i B. Červený. Tělocvičná jednota Sokol pořádala od r. 1903 nedělní loutková představení pro děti v Sokolovně na Kavčím plácku, např. komedie Matěje Kopeckého, frašky o Kašpárkovi ad.

V r. 1906 byl založen loutkářský odbor Sokola na Novém Hradci Králové, hrál pohostinsky např. i v Roudniče, Třebši a Malšovicích. Ve 30. letech začala sbírka na výstavbu samostatné budovy pro loutkové divadlo, ale 2. sv. válka tuto snahu zmařila.

Na Pražském předměstí působilo sokolské loutkové divadlo od r. 1919, po r. 1925 v budově Koruny. Po r. 1900 hrála i řada dalších loutkových spolků, mj. Stolního spolku baráčníků v Kuklenách, při Dělnické tělovýchovné jednotě v sále Dělnického domu Na střelnici, loutkové divadlo Orla v sále Orlovny v Kozinově ulici, sokolské divadlo v Třebši, ve Svobodných Dvorech, v Plotištích (Spolek Volná myšlenka - soubor Zora), na Pláckách při Federované dělnické tělovýchovné jednotě, na Slezském Předměstí (spolek DTJ), v Malšovicích (Orel a DTJ), většinou v hospodských sálech.

Loutkové divadlo Sokola působilo od r. 1930 v nové sokolovně na Eliščině nábřeží. Na repertoáru byly převážně hry s Kašpárkem, významným inscenačním počinem spolku byl *Oidipus Král* (1931). Soubor se rozpadl po sjednocení tělovýchovných organizací (1948). Bývalí sokolští loutkáři obnovili činnost koncem 50. let 20. st. v sále kulturního domu Koruna (ZVU) a spolupracovali i s Mirkou Kostřábovou a Vladimírem Matouškem, členy Východočeského loutkového divadla.⁹⁸

V 50. letech 20. st. nastal sice útlum loutkářské činnosti, ale kromě zmíněného souboru Závodního klubu ZVÚ (Závody Vítězného února) a souboru v KDO (Krajský dům odborů) na Střelnici, hraje také vojenský loutkářský soubor v Adalbertinu či soubor v gymnáziu J. K. Tyla. V r. 1956 byl založen soubor Sokola Malšovice, v r. 1976 soubor HAD (Hradecké amatérské divadlo loutek). Po vzniku dramatického oddělení ZUŠ Na Střezině (Divadlo Jesličky) tu vede loutkáře Jiří Polehňa. Ten v r. 1992 založil i Soukromé loutkové divadlo POLI. Začátkem 21. st. se loutkovým divadlem zabývalo rovněž Divadlo DNO.⁹⁹

Dnešní Divadlo Drak vzniklo v Hradci Králové jako nejmladší z profesionálních loutkových divadel v Čechách (1958), nejprve pod názvem Východočeské loutkové divadlo. Prvním ředitelem byl brněnský loutkář Vladimír Matoušek. Později přijalo název DRAK (Divadlo rozmanitostí, atrakcí a komedie). Sídlí v Hradební ulici, v bývalém Studentském domově. Jeviště a technické zázemí vybudoval výtvarník František Vítek. Po roce 1964 si Drak našel i cestu do zahraničí, např. inscenace *Pohádky z kufru* (1964) se stala na světovém festivalu UNIMA v r. 1966 senzací, která založila popularitu Draku. Divadlo se stalo spolutvůrcem rozvoje nejen českého, ale i světového

⁹⁸ Tesař, Zdeněk: Ochotnické loutkářské soubory na Královéhradecku (dipl. práce DAMU, 2003), *Cesty českého amatérského divadla* (IPOS Praha, 1998)

⁹⁹ Divadlo DNO je nezávislá alternativní divadelní skupina (bez vlastní scény), zal. 2000 královéhradeckými herci, hudebníky, výtvarníky a studenty. Zakladatelem je herec, režisér a dramatik Jiří Jelínek. V letech 2004 – 2005 spolupracovalo i s Klicperovým divadlem (např. autorská inscenace *Paris*, hostování v inscenacích *V. Morávka*). Dno získalo řadu ocenění, např. na festivalu *Přelet nad loutkářským hnízdem* hlavní cenu *Zlatý Erik* za *Variace na slavné téma Cyrano* (2001), *Cirkus* (2005), na *Loutkářské Chrudimi* hlavní cenu za *Variace na slavné téma Cyrano* (2001), *Dr. Kraus* (2004), *Cirkus* (2005), *Cenu Sazky a Divadelních novin* za alternativní přínos divadlu (2002), na *Next Wave* cenu za objev roku (2002), Jiřímu Jelínkovi byla udělena za autorský přínos českému divadlu (2005).

loutkářství, mnohé inscenace přinesly objevné a mezinárodně oceňované postupy.

V první etapě Draku utvářeli jeho profil především režisér Jiří Středa a výtvarník František Vítek, ve druhé, již s ředitelem a dramaturgem Janem V. Dvořákem i režisér Miroslav Vildman, výtvarník Pavel Kalfus a hudebník Jiří Vyšohlíd. Mezi slavné inscenace té doby patří *Mauglí* (1966), *Tři tloušťci* (1967), *Žabák hrdina* (1968), *Krysařova píšťala* (1970).

Třetí etapa (od r. 1971) souvisí s příchodem režiséra Josefa Krofty a výtvarníka Petra Matáska, později i dramaturga Milana Klímy (do Hradce Králové přišel původně s Janem Grossmanem). Inscenace tohoto období zásadně posunuly vývoj Draku i loutkového divadelnictví vůbec. Je třeba zmínit např. *Princeznu s ozvoňou* (1971, výt. P. Kalfus), *Jak se Petruška ženil* (1973, výt. Petr Matásek), *Enšpígl* (1974, výt. F. Vítek), *Jánošík* (1975, výt. P. Kalfus), *Unikum - dnes naposled* (1978, výt. P. Matásek) a *Zlatoolásku* (1981, výt. P. Matásek). Divadlo Drak lze od té doby charakterizovat jako divadlo režisérské, které však umožnilo i růst výrazných hereckých osobností (mj. Jan Pilař, Vladimír Marek, Mirka Kostřábová). S inscenacemi *Sen noci svatojánské* (1984), *Prodaná nevěsta* (1986), *Královna Dagmar* (1988), *The Beatles* (1991) a *Pinokio* (1992) procestoval Drak celou Evropu, inscenace byly uvedeny také v Japonsku, USA, Kanadě, Austrálii ad. Drak stavěl především na kolektivní práci, ale jeho poetika zdůrazňovala práci s loutkou jako partnerem herce nebo muzikanta. Důležitou složkou práce Draku vždy byla hudba, zpěv a akční scénografie. Inscenace Josefa Krofty vešly do dějin českého i světového divadelnictví i mezinárodními projekty např. *Babylonská věž* (1993), *Korálky z Polárky* (1996) či *Mor na ty vaše rody!* (2001).

Po roce 1989 se stala ředitelkou divadla Jana Draždáková a v r. 1995 došlo k transformaci tvůrčího týmu, do něhož vstoupil režisér Jakub Krofta, výtvarník Marek Zákostelecký a hudebník Vratislav Šrámek. Dochází i k výrazné proměně hereckého souboru. Divadlo stále reprezentuje Českou republiku na mnoha mezinárodních divadelních festivalech, pravidelně hraje ve Velké Británii, Finsku, Polsku, Izraeli, Rakousku. Mezi úspěšné inscenace

nového týmu patří např. *Všechno lítá, co peří má* (2001), *Hopla! Kukla pukla!* (2002) či *Tajný deník Adriana Molea* (2006). Režiséři Josef a Jakub Kroftovi jsou zváni ke spolupráci v zahraničí.

V r. 1993 divadlo Drak zakládá Mezinárodní institut figurativního divadla, který se věnuje spolupráci se zahraničními soubory a pražskou DAMU. Institut nachází sídlo (po mnoha úpravách) ve studiové scéně *Amátka* v domě čp. 120 na Malém náměstí (původně tu byla dílna na výrobu žesťových nástrojů V. F. Červeného). V r. 2011 získalo divadlo nový prostor v tzv. Tereziánských kasárnách, kde zřídilo muzeum loutek ze svých inscenací, experimentální Labyrint divadla Drak (interaktivní a edukativní expozici o tvorbě divadelní inscenace) a další studiovou scénu, variabilní black-box.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Východočeské divadlo Drak: 30 let existence Draku 1958-1988, Hradec Králové VLD Drak, 1988; Dvořák, Jan: Drak, Mezinárodní institut figurálního divadla, Japan foundation: Mor na ty vaše rody, Pražská scéna, 2001

II. ČÁST/ DIVADLO V MĚSTSKÉM (VEŘEJNÉM) PROSTORU

■ Hledání místa pro divadlo

Z předchozího lze doložit, že divadelní historie Hradce Králové je pestrá a rozsáhlá. Město bylo vždy velmi lidnaté, spolu s nejbližším okolím v něm už v raném středověku žilo několik tisíc lidí. Ani po výrazném poklesu obyvatelstva v době pobělohorské netrvalo dlouho a jeho počet opět stoupal. Složení bylo rovněž velmi rozmanité, od početného stavu řemeslníků až po měšťany, částečně i šlechtu, církevní stav, studenty, vojsko, navíc v jazykovém česko-německém společenství. V tomto rámci se děly početné „divadelní události“, jejichž obrovský kvantitativní nárůst lze sledovat od konce 18. století.

Vnitřní Hradec měl kolem r. 1850 tři tisíce osm set obyvatel, do konce 19. století téměř 10 000, spolu s okolními obcemi v té době dosáhl cca 30 tis. obyvatel.¹⁰¹ Spojování údajů o počtu obyvatel vnitřního města a okolí je důležité, Hradec Králové byl k nejbližšímu okolí vždycky vztahován: např. významný starosta, dr. František Ulrich (1859-1939) usiloval po řadu desetiletí, především po r. 1895, kdy se město „zbavilo pevnostních pout“, o vytvoření Velkého Hradce. Ten byl ovšem zřízen až administrativně za německé okupace, v r. 1942.¹⁰² Lidnatost města vždy byla významným potenciálem pro společenský a kulturní život města, divadlo nevyjímaje.

Dnes lze jen stěží najít konkrétní místa, kde se divadlo původně hrálo, samozřejmě kromě současného Studia Beseda, bývalého divadla U zlatého orla čp. 126 v Mýtské ulici a některých veřejných prostorů, které si ponechaly svou podobu. Divadelní prostory někdejšího jezuitského divadla v kolejích, či studentského divadla v Borromeu, kde se hrálo od roku 1868 až do první třetiny 20. st. jsou proměněny nevratnými přestavbami nebo úplným odstraněním. Spolkové divadlo se hrálo, jak jsem uváděl, na nejrůznějších

¹⁰¹ Škaloud, Vladimír, PhDr.: Jak rostl Hradec Králové, Královéhradecký zpravodaj, 1986, č. 10, str. 18-19

¹⁰² Německá správa města sloučila městské centrum s dříve samostatnými obcemi Pražské předměstí, Kukleny, Svobodné Dvory, Plotiště, Třebeš, Kluky, Nový Hradec Králové, Malšovice, Slezské Předměstí a Pouchov, kromě hospodářských důvodů i pro to, aby se zbavila původního českého zastupitelstva. Po válce byl tento stav prohlášen za neplatný, ale znovu a definitivně potvrzen byl v r. 1947. In: Encyklopedie města Hradce Králové, Garamon 2011, str. 577

místech, především v hostincích se zvlášť upravenými jevišti. Samozřejmě v prostoru Na Střelnici na Pražském předměstí, který byl mnohokrát přestavován a upravován, kde hrál v r. 1338 i V. K. Klicpera, pak do konce 19. století spolek Dobroslav a další spolky, také kočovné společnosti, např. Chmelenského (1894), Košnerova (1897, 1904) nebo Muškova (1906). Hrál se i v důstojnickém kasinu (Cassino) v Zieglerově ul., v 80. letech 19. stol. přestavěném na divadelní prostor jevištním mistrem Josefem Štanderou. Několikrát ročně se koncem 19. st. hrálo i v domě U Špuláků na Velkém náměstí, katolická jednota v té době také v Adalbertinu (dnes Hradecká kulturní a vzdělávací společnost na tř. Čs. armády).

Jan Port (1894-1970), teatrolog a divadelní publicista (také tajemník a režisér Městského divadla na Král. Vinohradech), se v bulletinu Kraj královéhradecký zabývá historií královéhradeckého divadla a zmiňuje i další místa, kde se divadlo hrálo, např. na jevišti v hotelu Merkur, v hostinci Krchlebského, U Smutných, také v Rudolfinu, někdejšími diecézním ústavu pro hluchoněmé děti v Pospíšilově ul.¹⁰³ Uvádí rovněž některé hradecké divadelní arény - letní divadla, jejichž budování si ve 2. pol. 19. st. vynutil značný rozsah divadelních produkcí, např. již zmíněnou Střelnici na Pražském předměstí (1852), arénu v sadech „pod strání“, dnešních Žižkových sadech (1875), do níž se vešlo 2 000 diváků, letní divadlo v zahradě někdejšího hostince u Andresů, čp. 121, na Kavčím plácku u sokolovny, v zahradě hostince Otakara Lhoty (čp. 124), kde se hrálo především v době stavebních prací v divadle U zlatého orla. Další scéna byla poblíž židovské synagogy, kde ji postavil ředitel kočovné společnosti Pištěk (1889), také na sokolském hřišti na nábřeží ad.¹⁰⁴

¹⁰³ Port, Jan: Divadlo v Hradci Králové, Kraj královéhradecký, roč. 20, č. 38, 18.5.1929, str. 5-6

¹⁰⁴ Funkci arén doplnila ve 20. st. i divadla v přírodě, původně rovněž zřizovaná pro nedostatek divadelních prostor, ale stala se zcela samozřejmým zpestřením společenského života.. Např. v r. 1915 hrál i ředitel Jeřábek s východočeskou společností (Divadlem sdružených měst) v lese u tzv. Pavilonu, hru U bílého koníčka. Divadlo v přírodě bylo např. Na Chlumu - působila tu i královéhradecká Lidová opery ještě v 50. letech 20. st., dodnes jsou tu patrné pozůstatky hlediště i jevištní plocha, hrálo se i v městských lesích na Novém Hradci, tam připravili novohradští ochotníci přírodní divadlo pro 800 diváků ještě v roce 1962, a to inscenaci Babičky, ale hrálo se tu pouze čtyřikrát. V době rozkvětu představení v přírodě, především v 1. polovině 20. stol., to bývaly veliké lidové slavnosti s velkou i mnohatisícovou účastí diváků a stovek účinkujících.

Historik umění Jiří Hilmera (1925-2009) zmiňuje v publikaci *Česká divadelní architektura*¹⁰⁵ Hradec Králové teprve k roku 1881, a to v souvislosti se stavbou Weinhengstovy divadelní budovy, která je ostatně centrem divadelního života města dodnes. Předchozí stopy nepovažuje za důležité, protože se zabývá „záměrnou tvorbou prostoru určeného pro divadelní projevy“. Jeho zájem začíná sic u jezuitských představení, nikoliv však královéhradeckých. Zmiňuje jezuitské produkce např. v pražské koleji sv. Klimenta okolo r. 1580, píše o představeních na Pražském hradě či v eggenberských divadlech na zámku v Českém Krumlově v poslední čtvrtině 17. st. Hilmera zaznamenává budování stabilních i příležitostných divadel v průběhu 18. století, vesměs v prostorách šlechtických sídel.¹⁰⁶ Uvádí příklady městských, resp. „měšťanských divadel“, např. v Chrudimi (1801), přestavěného z vyhořelého špitálu, v Broumově (1804) v měšťanském domě na náměstí (je tam dodnes), v Litoměřicích (1822), v Olomouci, kde se v „Královském městském národním divadle“ v měšťanském domě na Dolním náměstí hrálo již od roku 1770. Počátky královéhradeckých „divadelních domů“, včetně Divadla U zlatého orla však pomíjí.¹⁰⁷

Z jeho pojednání vyplývá jakési dvousměrné iniciování divadelních center, spojovaných od renesance, ale především od barokního období s interiéry budov – šlechtickými či měšťanskými sídly (či s pozdějším budováním speciálních divadelních budov). V předchozím textu jsem uvedl některé zmínky o místech, s nimiž královéhradecký divadelní život může být spojován. Nejstarší, užívaná od 14. do 17. st., už neexistují a nelze přesně identifikovat ani „zvláštní divadelní síň“ v jezuitské koleji (1668), která měla charakter prvního interiérového, stabilního divadla. V Hradci Králové, bytostně měšťanském městě s absencí zásadnějších šlechtických vrstev a jejich „zhmotnění“ v příslušných sídlech (zámcích či rezidencích), se divadelní život odehrával

¹⁰⁵ Hilmera, Jiří: *Česká divadelní architektura*, Divadelní ústav Praha, 1999

¹⁰⁶ Hilmera samozřejmě připomíná pražské šporkovské divadlo v Hyberské ulici, divadlo v Kotcích, otevření dnešního Stavovského divadla (1783). Kromě zámeckého divadla v Českém Krumlově (1675, resp. 1682) zmiňuje i podobná - samozřejmě v Kuksu (1702), v Litomyšli (1797), v Jaroměřicích či na zámcích Kozel, Kačíně, Hluboké, v Náchodě...

¹⁰⁷ Hilmera, Jiří: *Česká divadelní architektura*, Divadelní ústav Praha, 1999, st. 10-22

především v církevních objektech. Teprve v průběhu 18. a začátkem 19. st. si nacházel cestu do měšťanských domácností a poté do hostinských sálů, resp. do spolkových prostor, kde se zřizovala pevná podia či přímo jeviště a jevištní zázemí pro divadelní produkce.

Ani první měšťanské divadlo (resp. divadelní prostor), které bylo považováno za sídlo divadelní činnosti vojenských důstojníků pevnostní posádky v tzv. Caivasových domech, čp. 139 na Velkém náměstí, už neexistuje. Dnes na jejich místě stojí budova Galerie moderního umění.

Od konce 18. století měla, kromě měšťanů a důstojníků, jistý vliv na provozování divadla i městská správa. Podílela se např. na úpravách vztahů mezi divadelníky a pronajímateli budovy U zlatého orla, kam se divadelní život, coby do prvního „stálého divadla“ – tedy veřejného divadla - soustředil po r. 1796. V r. 1798 podepsali manželé Jeřábkovi, majitelé budovy, *Protokol o způsobu využívání domu k divadelním produkcím*. Na jeho formulaci se kromě „společnosti milovníků divadla“ podílel i magistrát a krajský úřad. *Protokol* uvádí, že byl sepsán „Aby závazek manželů Jeřábkových s původní společností, která k založení divadla podnět dala, knihovně byl zajištěn, aby všem event. různým příštím dohadům veřejnosti čeleno býti mohlo.“ a také, že „divadlo i s ložemi zůstane po dobu přítomnou a všechny budoucí časy od domu manželů Jeřábkových neoddělitelné a nemůže být nikdy od něho odloučeno.“¹⁰⁸ Také je tu (v čl. 8) uvedeno, že „příjem u pokladny při představeních obstará jeden člen společnosti (milovníků divadla) a jeden zřízenec magistrátu aneb městské reprezentace.“¹⁰⁹

Magistrát rovněž podporoval úpravy v divadle v letech 1837-1838. Ale k zásadním krokům spojujícím město a divadlo došlo až v r. 1877, kdy bylo divadlo U zlatého orla z bezpečnostních důvodů zavřeno. Podnikatel a mecenáš spolku Klicpera, majitel továrny na výrobu hudebních nástrojů, V. F. Červený, inicioval návrh na vybudování městského divadla - Jan Port píše: „Tehdy 11. března 1877 rozhodla 'Jednota' na návrh V. F. Červeného střídat kapitál na postavení důstojného divadla. Fond měl být získán z výtěžků her, z příspěvků člen. a

¹⁰⁸ Berger, Fr. K.: Příspěvek k historii divadla v Hr. Králové, Osvěta lidu, roč. 31, č.1, 31.12.1927, str. 8

¹⁰⁹ Berger, Fr. K.: Příspěvek k historii divadla v Hr. Králové, Osvěta lidu, roč. 31, č.2, 7.1.1928, str. 4

z dobrovolných darů. Očekávalo se, že pozemek daruje obec.“¹¹⁰ Spolu s hradeckým okresem bylo ustaveno soukromé družstvo, které v r. 1882 dosáhlo rozhodnutí městského zastupitelstva, že městské divadlo bude postaveno na náklady obce „mezi reálkou a Vodičkovými kasárnami“ (v Komenského ulici, severně od dnešního divadla Drak). Dokonce padl návrh pojmenování - na Divadlo Klicperovo.¹¹¹ Z hlediska funkce divadla v městském prostoru bylo navrhované místo poněkud nevýrazné. Soutěž na postavení divadla byla obeslaná deseti návrhy a mezi nimi zvítězil projekt pražského architekta Pasovského. Obec si na stavbu vypůjčila 50 tis. zlatých, k realizaci však nedošlo, odklad způsobila řada sporů v zastupitelstvu. - Rozhodnout se pro správné umístění divadla je otázka složitá, hraje v ní roli mnoho vlivů. V případě divadel podobného typu jako je královéhradecké hrají roli i souvislosti politické, sociální, demografické či ekonomické. A o tom, zda vůbec stavět divadlo, rozhodovala, jak jsem již poznamenal, i tehdejší zdravotní situace města.

Teprve v roce 1884 městské zastupitelstvo - s podporou náměstka Jana Ladislava Pospíšila - dospělo po řadě sporů k rozhodnutí, že divadlo bude postaveno na místě obecního domů čp. 98 v Dlouhé ulici. Pro nás bude důležité, že toto místo - v podobně nevýrazném prostoru historického jádra města - bylo i v budoucnu chápáno jako dočasné.

Stavba divadla podle značně dražšího projektu královéhradeckého stavitele Viktora Weinhengsta) se uskutečnila v krátké době na přelomu let 1884 a 1885. Tomu odpovídala i kvalita provedení. Již o rok později musel stavitel Weihengst na vlastní náklady budovu opravit, protože části zdí se dokonce zřítily...

Hradecké divadlo bylo otevřeno 24. března 1885 slavnostním představením Klicperovy *Elišky Přemyslovný* v podání Jednoty divadelních ochotníků. Bylo postaveno jako „novorenesanční budova suchých forem a dosti roztržštěných proporcí. V hledišti na obdélném půdorysu byl balkon obloukového tvaru s otevřenými postranními lóžemi, patrně několika řadami křesel uprostřed a vyvýšenou obloukovou galerií za nimi. Zakoupeno bylo i třicet dekorací z býv. Prozatímního

¹¹⁰ Port, Jan: Divadlo v Hradci Králové, Kraj Královéhradecký, roč. 20, č. 37, 15.5. 1929, str.2

¹¹¹ tamtéž

*divadla v Praze. Prvním představením s použitím umělého osvětlení byla v r. 1906 Jiráskova Lucerna. Při modernizaci roku 1910 bylo hlediště vyzdobeno malbami Františka Kysely, ale i tato úprava zanikla při nové přestavbě roku 1927“.*¹¹² Úpravy pokračovaly až do začátku 21. století, kdy proběhla komplexní rekonstrukce interiéru, techniky i domů a prostranství přilehlých k divadlu.

Královéhradecké divadlo bylo stavěno v době velmi příhodné pro stavby divadelních budov v Čechách. Není města, které by tenkrát o divadelní budovu neusilovalo. Značnou roli v tom sehrávaly společenské a politické ambice, touha po reprezentativních spolkových domech, osmdesátá léta 19. století byla „nejživořejším obdobím budování divadel u nás“.¹¹³

Královéhradecké divadlo vzniká ve stejné době jako např. karlovarské (arch. Felner & Helmer, 1886), které je významnou měšťanskou reprezentační budovou, byť Karlovy Vary nebyly rozvinutým centrem ochotnického dění, převládaly tu zájmy podnikatelské, tedy něco, co dnes nazýváme showbiznysem. Ovšem „Založení každého divadla bylo v té době projevem sebevědomí toho kterého města, ale vždy vyznělo jako národně politická manifestace“¹¹⁴.

V podstatě šlo podvědomě i o snahu vyrovnat se s příkladem Národního divadla (včetně občanské účasti, sbírkami apod.), i z toho důvodu vznikají mnohé spolky pro postavení městských divadel (Kutná hora). Divadla se stavěla jako jednoúčelové budovy (Turnov, Třeboň, K. Vary, Tábor, Ml. Boleslav) či mnohoúčelové sály. Tedy nejen pro potřeby divadla, ale i pro jinou formu zábavy (např. Hankův dům ve Dvoře Králové). Takové poslání měla i budova královéhradecká, zamýšlená rovněž jako taneční sál. V té době vzniká i řada spolkových budov s tělocvičnami, které mají divadelní jeviště. Hradecká divadelní budova neoplývala přepychem, či výraznějším stylem, postavena byla na poměrně malém půdorysu, účelně. Řada pozdějších úprav ji poznamenala pouze kosmeticky nebo nutnými technickými změnami, protože po dlouhou dobu převládala ona teorie „dočasnosti“ a udržoval se názor, že „jednou“ město postaví budovu významnější.

¹¹² Hilmera, Jiří: Česká divadelní architektura, Divadelní ústav Praha, 1999, st. 48

¹¹³ Jiří Hilmera: Česká divadelní architektura, Divadelní ústav Praha, 1999, st. 47

¹¹⁴ Jiří Hilmera: Česká divadelní architektura, Divadelní ústav Praha, 1999, st. 48

Obr. 10/ Jevišťe královéhradeckého divadla počátkem 20. st.; archiv Muzea východních Čech Hradec Králové

Obr. 11/ Hlediště královéhradeckého divadla počátkem 20. st.; archiv Muzea východních Čech Hradec Králové

Již od konce 19. století se v magistrátem vypisovaných soutěžích na regulační plány města (postupně vytvářejících názor na koncepci jeho rozvoje po získání pevnostních pozemků v jeho podnoží) vždy počítalo s výstavbou divadla ve významnějším „reprezentačním“ prostředí. Především v nově proponovaných městských částech na pravém břehu Labe. Úvahy o jakémisi reprezentačním společenském prostoru jsou patrné již v regulačním plánu arch. Reitera a Štěpána z r. 1885 (zadání obsahovalo rozvrh výstavby ve funkčních zónách - obytné, průmyslové, obchodní a veřejných ploch s městskou zelení).¹¹⁵ V soutěžním návrhu arch. Lisky a Klumpara (1909) je budoucí divadelní budova umístěna do středu linie, kterou dnes tvoří spojení historického města s nynějším tzv. moderním Gočárovým městem (přibližně v prostoru dnešního Ulrichova náměstí). Definitivní regulační plán z r. 1911 architektů V. Rejchla a O. Lisky však divadlo v tomto prostoru již neobsahuje.

K myšlence na stavbu nového divadla se město vrátilo později, v souvislosti s vypsáním dalšího z regulačních plánů na řešení volné části pravostranné labské kotliny (v r. 1924). Tam mělo být vybudováno nové náměstí, zadávací podmínky dokonce požadavek na stavbu divadla obsahovaly. Arch. Josef Gočár ve svém vítězném návrhu navrhl budovu divadla (podobně jako před lety Klumpar a Liska) do západní části dnešního Ulrichova náměstí.

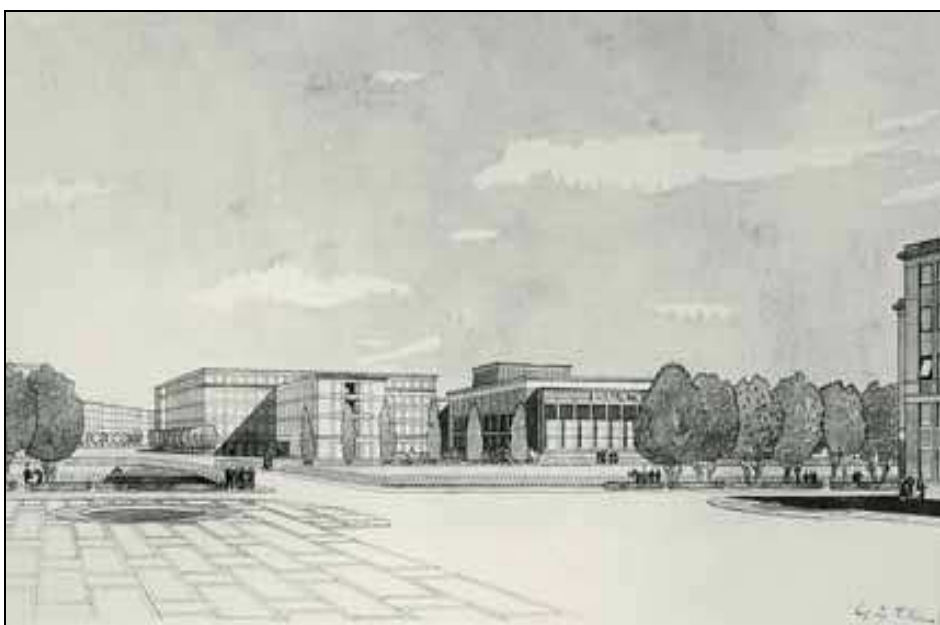
Obr. 12/ Nerealizovaný návrh Josefa Gočára na západní část Ulrichova náměstí s divadlem, 1928; archiv Muzea východních Čech Hradec Králové

¹¹⁵ Potůček, Jakub: Hradec Králové, architektura a urbanismus 1895-2009, Garamon, 2010, str.11

Náměstí, s dominantním Ředitelstvím státních drah na straně jedné a monumentálním „Steinského palácem“ na straně druhé, dostalo definitivní podobu v roce 1926. Ovšem divadlo se v plánech neobjevilo (také kvůli změně stavebníků) a pro jeho stavbu se hledalo další příhodnější místo.

Měl se jím stát prostor před tzv. Novákovými garážemi (dnes náměstí 5. května). Uvažoval o něm i Gočár v dalších regulačních plánech z let 1926-1928, dokonce toto umístění divadla rozpracoval v dílčích studiích. S pravým nábřežím Labe se počítalo až do poloviny 50. let 20. st. a to včetně období 2. světové války, kdy se regulací města zabýval berlínský architekt, prof. Ernest Bode; ten poprvé upozornil na problém stísněnosti staveniště pro takovou stavbu, dokonce k tomu zpracoval podrobnou studii.

Iniciativa k postavení nového divadla se znovu otevřela až v roce 1955, kdy byl arch. J. Rejchl vyzván ke zpracování studie, která měla vrátit možnost výstavby divadla na místo, které již podrobil kritice zmíněný prof. Bode. Rejchl dospěl k podobným závěrům a myšlenka byla definitivně opuštěna. Začalo se proto uvažovat o místě příhodnějším, kterým se jevil prostor za funkcionalistickou budovou Městských lázní (arch. Milan Babuška, 1933), na opačném, levém břehu Labe.

Obr. 13/ Nerealizovaný návrh arch. Františka Čermáka: perspektivní skica úpravy prostoru u Labského mostu s divadlem a obytnými budovami, 1956; archiv Muzea východních Čech

V r. 1956 byl zpracován návrh na úpravu tohoto prostoru; jeho autor (prof. F. Čermák) uvažoval v těchto místech o obytném okrsku, v jehož středu mělo být i monumentální divadlo, samozřejmě v duchu tehdejší tzv. „klasicizující sořely“.

V letech 1960-1965 pak opět proběhla urbanisticko - architektonická soutěž na řešení prostoru za Městskými lázněmi - již jako areálu nového divadla v rámci tzv. kulturního domu. Tehdejší představitelé města uvažovali v souvislostech „socialistické masové kultury“ a stánky umění pokládali za kombináty podobné průmyslovým areálům. Vítězný návrh arch. Klimeše budovu divadla situoval do zrcadlové protiváhy k dnešnímu náměstí Osvoboditelů (naproti Kotěrovu Muzeu východních Čech). Tento prostor se zdál z hlediska společenského významu jako obzvlášť cenný, mimochodem arch. Gočár do těchto míst navrhoval skvělou, ale nikdy nerealizovanou budovu městské galerie (její stavbu dokonce konkretizoval v prováděcím projektu v letech 1930-1932).¹¹⁶

Přestože byl územní plán v polovině 60. let schválen, divadlo zůstalo pouze na papíře. Koncept totiž představoval vysoké ekonomické nároky a - jak bylo tehdy obvyklé - i dlouhou dobu výstavby. Panovala rovněž obava, že místo je poněkud excentrické k hlavní městské ose, která je spojením pravobřehého moderního města s historickým centrem. Pozdější kongresové centrum Aldis, vybudované v těchto místech (1990), s tímto vnímáním dlouho bojovalo.

Kolem r. 1968 byla Východočeským krajským národním výborem vypsána další soutěž na umístění divadla, a to společně s rozhlasovým studiem tehdejšího velmi úspěšného krajského vysílání Československého rozhlasu. To dosud sídlilo v nevyhovující soukromé vile na Pražském předměstí (teprve v r. 2000 přesídlil rozhlas do reprezentativní budovy na Tylově nábřeží).

Budova pro obě instituce měla být vybudována na místě tzv. Gayerových kasáren, v prostoru mezi Žižkovými sady a dnešní Lékařskou fakultou Karlovy

¹¹⁶ Jakl, Jan: Sny a vize, neuskutečněné projekty Josefa Gočára pro Hradec Králové, Muzeum východních Čech, katalog k výstavě, 2010

Univerzity. Z hlediska městských komunikačních vazeb (vnitřní komunikační okruh, napojení na MHD, parkovací prostory) se místo jeví jako ideální. Kontroverzním se však stal záměr zbourat cenné historické budovy bývalých kasáren (byť v té době velmi zdevastované), což by byl velmi citelný zásah do podnoží historického centra.

Arch. Miroslav Řepa, František Rozhoň a Jiří Gřegorcík v tomto místě navrhli rozsáhlou stavbu, samostatně, takřka „sochařsky“ pojatou společnou budovu rozhlasu a divadla s dominantní věží provaziště.¹¹⁷ Podle Hilmera projekt nabízel - v duchu „gropiovského konceptu“, nikoliv kruhového, ale šířkově polygonálního - v té době velmi netradiční a moderní názor na divadelní uspořádání, řešící především variabilitu prostoru „... nikoliv využitím točny, ale tak, že podstatnou plochu scény i přední část hlediště založili na šestiúhlé bázi, rozdělené sítí trojúhelných propadlových stolů, jejichž proměnným nastavením dostával celý prostor výsledný tvar...“¹¹⁸. Inspirací pro takový záměr byly nejen současné světové trendy, ale i domácí vliv - předchozí působení režiséra Milana Páska v Divadle Vítězného února. Pásek v Hradci Králové začal experimentovat s novým uspořádáním vztahu jeviště - hlediště, v té době samozřejmě v interiéru historické divadelní budovy, např. v inscenaci Kunderovy hry *Totální kuropění* (1965). V soutěži byli i další autoři, např. Jaroslav Černožský, Zdeněk Vávra a František Flašar, kteří rovněž přišli s mimořádnými návrhy - jak píše Hilmera, autoři uvažovali, že v hledišti budou „pevná sedadla umístěna na čtyřech vozech, přeskupitelných volně v divadelním prostoru do libovolných sestav.“¹¹⁹

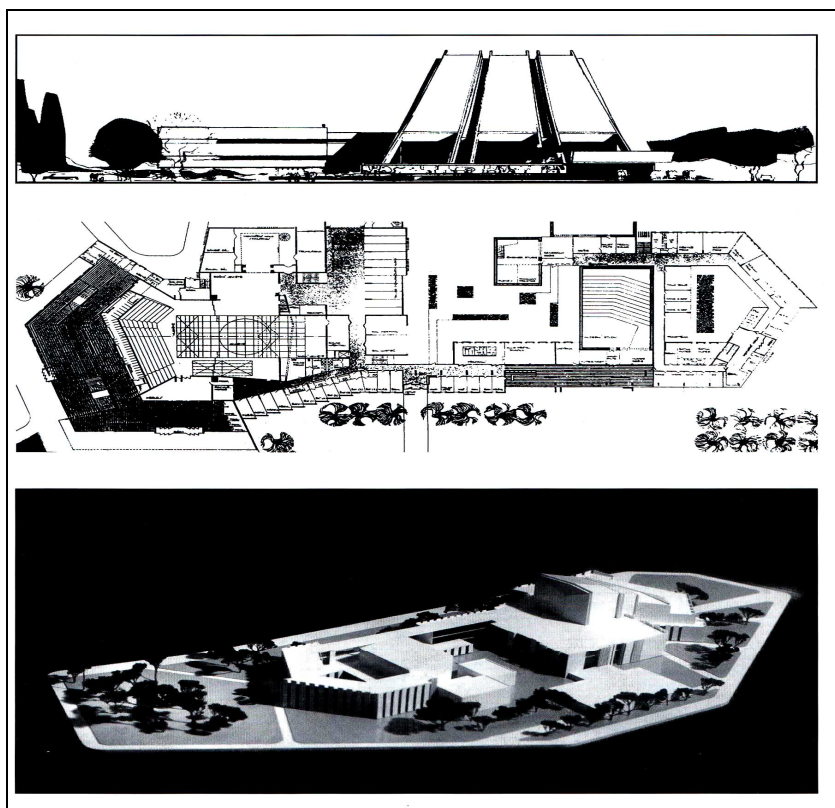
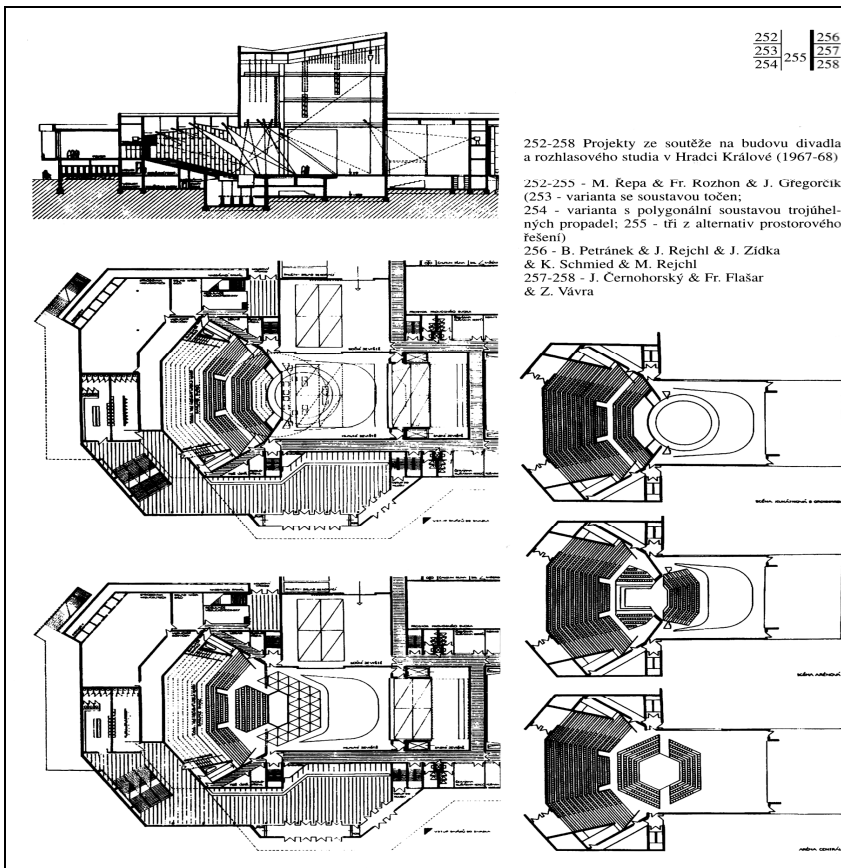
Později Řepa (už s arch. Janem Zídkou a dalšími) upustil od společného návrhu s rozhlasovým studiem; to mělo být umístěno za Městskými lázněmi, v místech, kde se dlouho o postavení divadla uvažovalo.¹²⁰ Projekt divadla v prostoru Gayerových kasáren tak zůstal zajímavou architektonickou studií.

¹¹⁷ Jakub Potůček: Hradec Králové, architektura a urbanismus 1895-2009, Garamon HK, 2009, str. 120

¹¹⁸ Jiří Hilmera: Česká divadelní architektura, Divadelní ústav Praha, 1999, str. 163

¹¹⁹ Jiří Hilmera: Česká divadelní architektura, Divadelní ústav Praha, 1999, str. 163

¹²⁰ Tento prostor byl při úvahách o potřebě nového divadla stále připomínán. Na přelomu devadesátých let zde vyrostl kulturní dům Aldis. Jeho osud potvrdil, že skutečně „leží mimo sociální osu“, návštěvnost byla jednou z bolestí provozovatelů. Využitelnost tohoto prostoru je ovšem stále přitažlivým magnetem. Na začátku 21. stol. se tu začal budovat komplex veřejných budov.

Obr. 14-15/ Projekt M. Řepy, Fr. Rozhoně a J. Gřegorčíka na výstavbu divadla a rozhlasového studia v Hradci Králové (1967-1968), horní snímek: půdorysy podlaží; in Jiří Hilmera: Česká divadelní architektura, Divadelní ústav 1999

V 80. letech se o novostavbě královéhradeckého divadla přestalo uvažovat. Rozvoj města, zvláště v okruhu historického centra, se odklonil od monumentálních staveb. Byla tu také vyhlášena památková zóna a památková rezervace, jedna z největších v Čechách, jejíž pravidla podobné náměty znemožňují. Historik královéhradecké architektury, arch. František Toman, však připomíná, že jakási iniciativa i později existovala – např. student Vysoké školy architektury v Praze, arch. Jiří Hakulín (později se podílel na projektu nového Divadla na provázku v Brně), se ve své diplomové práci z roku 1986 vrací k myšlence stavby nového divadla v blízkosti historického centra - projekt nazval *Pevnostní divadlo*. Jeho koncept měl propojit moderní architekturu s klasicistním urbanismem a přitom „zachovat půdorysnou stopu pevnosti“, zmiňuje Toman.¹²¹

Budova městského Klicperova divadla z roku 1885 kromě některých vnitřních úprav z počátku i z druhé poloviny 20. století nedoznala dlouhá desetiletí zásadnějších proměn. V roce 1989 byla v žalostném stavu, včetně okolních budov, které divadlo spravovalo. Po nástupu Ladislava Zemana do funkce ředitele divadla (1990) se situace mění. Zeman přichází do nového společenského a politického prostředí - divadlo jako příspěvkovou organizaci začíná zřizovat samo město Hradec Králové a revitalizaci divadla (v širším měřítku) vyjadřuje významnou podporu, včetně osobního vkladu prvního primátora Martina Dvořáka, člověka s vynikajícím vztahem k divadlu.

Ne, že by snahy vybudovat novou divadelní budovu definitivně usnuly, občas se diskuse na toto téma objevovaly. Ale přednost v tehdejší ekonomicky složitém prostředí (ostatně dosud) dostala jedna z vizí Zemanova programu – opravit zcela zdevastované budovy a revitalizovat prostor divadla v historickém centru jako centrum kulturního života města.

Předpokládalo to nejednoduché a mnohaleté stavební úsilí. Nejednalo se pouze o samotnou budovu divadla, ale o celý komplex budov, které s jeho činností souvisely, celkem jich bylo jedenáct! V letech 1994 – 2005 proběhly tři etapy rekonstrukce divadla. Vzhledem k omezenému prostoru v okolí, zvláště

¹²¹ Podle informace arch. Karla Tomana

v jeho severní části, bylo nutné upravit i veřejná prostranství a ulice před divadlem.

Postupně se rekonstruovalo deset budov, které mělo divadlo ve své správě. Nejdříve ředitelství divadla čp. 99 a 100 (administrativní zázemí, divadelní klub, komorní scéna „V podkroví“, prostory dílen a ubytovací herecké prostory), jejichž rekonstrukce probíhala v letech 1991-1994. Poté došlo k rekonstrukci tzv. dvojdomí, „špalíčku“ v Dlouhé ulici, kde dnes sídlí propagace, krejčovna, ubytovna herců.

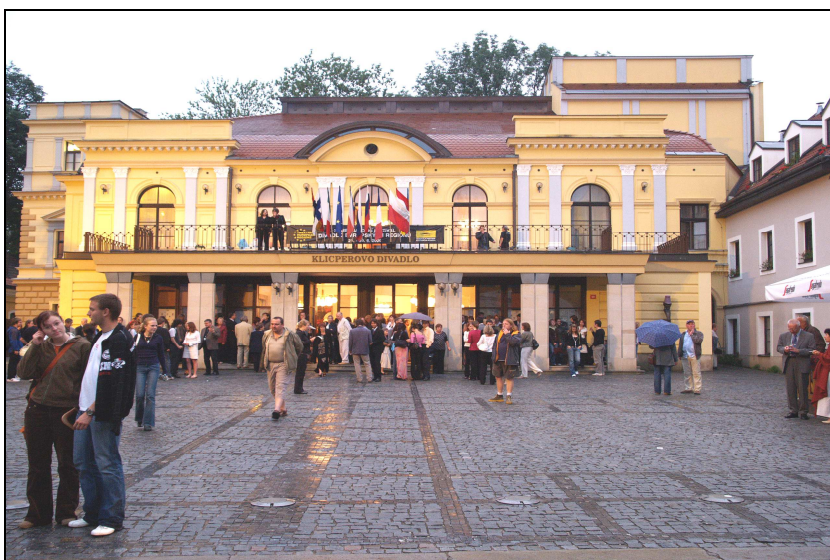
Obr. 16/ Stav budovy divadla (fotografie z 60. let) nedožel do r. 1989 podstatnější změny; foto archiv Klicperova divadla

Zásadní rekonstrukcí prošel i sklepní prostor restaurace a vinárny Satchmo. V roce 1996 došlo k celkové rekonstrukci prostoru před divadlem, který byl zadlážděn, zřízena byla letní scéna, vstupní část budovy divadla dostala novou „arkádovou“ podobu. Budova spojující administrativní část s jevištěm a šatnami prošla rekonstrukcí v roce 1999, kdy bylo vybudováno technické zázemí, zkušebna, šatny herců a sociální zařízení.

Až v roce 2000 došlo na hlavní budovu – postavena byla nová střecha, která zvýšila pohled na divadlo (a zahrnula prostor pro vzduchotechniku i nové společenské prostory). V podzemí bylo vybudováno velkokapacitní sociální zařízení, odtud výtah propojil čtyři úrovně divadelní budovy. Novou podobu dostal i foyer se schodištěm k balkonům atd. Vnitřní úpravy divadla,

rekonstrukce jeviště a hlediště provedené v letech 2004 - 2006 změnilы původní stav k nepoznání.

Převážná většina rekonstrukcí a přestaveb probíhala zpravidla hned po skončení divadelního festivalu, převážně v letních měsících, prodloužených občas do části podzimní sezóny. Provoz divadla se tak často nezastavil po celých dvanáct měsíců.

Obr. 17/ Budova Klicperova divadla po rekonstrukci, snímek z r. 2006; foto Luděk Taneček

Obr. 18/ Interiér Klicperova divadla po rekonstrukci v r. 2004, arch. A. Pur a V. Křížek; archiv Klicperova divadla

Teprve později se dostalo na objekty Studia Beseda. Ta byla, včetně okolních teras, komplexně rekonstruována v roce 2007. Rekonstrukce Besedy byla sice dlouho odkládána, projekty vznikaly už v polovině 90. let, ale nakonec